

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS UN PSIHOLOĢIJAS FAKULTĀTE
PIEAUGUŠO PEDAGOĢISKĀS IZGLĪTĪBAS CENTRS

**DIDAKTISKO ROTAĻU NOZĪME VALODAS ATTĪSTĪBĀ
PIRMSSKOLAS VECUMA BĒRNIEM AR GARĪGĀS
ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM**

DIPLOMDARBS

Autore: Kadrija Radziņa

Stud. Apliec. kr07035

Darba vadītāja: doc. Dr. paed. Rasma Vīgante

RĪGA

2010

ANOTĀCIJA

Diplomdarba autore: Kadrija Radziņa

Diplomdarba nosaukums: Didaktisko rotaļu nozīme valodas attīstībā pirmsskolas vecuma bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem.

Zinātniskā darba vadītāja: doc. Dr. paed. Rasma Vīgante

Diplomdarba apjoms: 47 lpp., 4 pielikumi, 2 tabulas, 18 att., 45 izmantotie literatūras avoti latviešu, vācu, angļu un krievu valodā. Diplomdarbs sastāv no trīs daļām.

Darbā tiek akcentēta bērna valodas veicināšanas iespējas izmantojot didaktiskās rotaļas. Šos jautājumus savos darbos apskatījuši un analizējuši daudzi pedagogi un psihologi:

- bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem pedagoģiskais un psiholoģiskais raksturojums – S. Liepiņa, Ļ. Vigotskis, K. Dēķens;
- valodas attīstības sekmēšanas pedagoģiskie līdzekļi – R. Kaņepēja, Dz. Lieģeniece, V. Golubina, M. Montesori;
- didaktiskās rotaļas un to nozīme valodas attīstībā bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem – D. Elkoņins, Ļubļinska, M. Skatkins, S. Šmakovs.

Veiktais darbs ļauj secināt, ka pārdomāti organizējot valodas attīstības nodarbības un izmantojot dažādas didaktiskās rotaļas, tiek attīstīta, bagātināta un pilnveidota valodas attīstība bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem.

Pētījuma objekts: bērna valodas attīstības veicināšana izmantojot didaktiskās rotaļas.

Pētījuma priekšmets: valodas attīstība bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem.

Pētījuma mērķis: pētīt un analizēt bērna ar garīgās attīstības traucējumiem valodas attīstību.

Pētījuma gaitā pierādīta hipotēze: didaktiskās rotaļas sekmē pirmsskolas vecuma bērna valodas attīstību, ja:

- tās izmanto regulāri;
- tās atbilst bērna vecumam un interesēm;
- rotaļu laikā skolotājs prasmīgi aktivizē bērnu runu.

Darbs adresēts: pirmsskolas pedagogiem un bērnu vecākiem.

Atslēgas vārdi: valoda, saskarsme, garīgās attīstības traucējumi, didaktiskā rotaļa, vide.

ANNOTATION

Diploma work author: Kadrija Radzina

Title of diplom paper: Significance of Didactic Games for Intellectually Challenged Childrens Language Development.

Research work leader: doc. Dr. paed. Rasma Vigante.

Volume of work: 47 paeges, 2 tables, 18 piktures, 45 sources of literature in Latvian, German, English and Russian.

The diploma work consists of three parts. The work emphasizes the opportunity to develop child's language with a help of didactic games. Many pedagogues and psychologist have touched upon and analyzed the points related to this theme:

- Pedagogical and Psychological Characterization of Intellektually challenged Children – S. Liepina, L. Vigotskis, K. Dekens;
- Pedagogical Tools for Speech Development – R. Kanepeja, Dz. Liegeniece, V. Golubina, M. Montesori;
- Didactic Games and their Significance in Language Development for Intellectually Challenged Children – D. Elkonin, A. Lublinska, Dz. Dzintare, M. Skarhins, S. Smakovs.

From the work can be concluded that language development for intellectually challenged children is enriched with – out and organized language development activities together with didactic role play.

Objectt of research: Child language development using didactic (role) play.

Subject of research: Language development.

Goad of research: Investigate and analyze language development of intellectually challenged children.

Proof hypothesis in the work process: if preschool aged children with intellectually impediments are engaged in activities that regularly employ didactic play, language development is fostered.

Language development for pre-schol children with s help of didactic games is successful if

- They are used regularly;
- Correspond to childrens age and interests;
- Teacher skillfully organizes games in order to activize childrens speaking.

Target audience of work: pedagogues, parents.

Keywords: Language, Impediments to Intellectual, Didctic (Role) Play, Impediments.

SATURS

Ievads.....	5
1. Bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem pedagoģiskais un psiholoģiskais raksturojums...7	
1.1. Psihiskās attīstības īpatnības bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem pirmsskolas vecumā.....	7
1.2. Valodas attīstības īpatnības bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem	13
2. Valodas attīstības sekmēšanas pedagoģiskie līdzekļi.....	18
3. Didaktiskās rotaļas un to nozīme valodas attīstībā bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem	22
4. Didaktisko rotaļu izmantošana pirmsskolas izglītības iestādē	26
4.1. Pētījuma organizācija un metožu raksturojums.....	26
4.2. Pētījuma rezultātu apkopojums un analīze	30
Nobeigums.....	43
Izmantotā literatūra un avoti.....	45
Pielikumi.....	47

IEVADS

Cik laimīgi ir tie bērni, kuri var bērnībā
baudīt savu bērnību kā bērni. Bērnības prieki ir
tie skaistākie, šķīstākie prieki, bērnības zeme ir
tā brīnišķīgākā zeme.
(V.Plūdonis, 24, 37).

Visi kādreiz ir bijuši bērni, priecājušies par pirmo sperto soli, par pirmo pateikto vārdu, par katru padarīto darbu. Pieauguši būdami nezin kāpēc bieži aizmirst par to un nespēj priecāties līdz ar saviem bērniem.

Svarīga nozīme bērna audzināšanā ir pirmsskolas periodam. Šajā periodā bērnam drošības sajūtu un atbalstu var sniegt tikai vecāki. Bērna audzināšana bērnībā balstāma uz viņa darbībām. Tas ir, jāļauj bērnam apmierināt viņa dabisko dziņu attīstīties – augšanas dziņu. Tā uzskatāma par vissvarīgāko, bez kuras nav iedomājama cilvēka attīstība.

Pirmsskolas vecums ir rotaļu laikmets. Bērnu darbība izpaužas viņa aktivitātēs – rotaļās, jo tas ir vienīgais veids, kā iepazīt daudzveidīgo pasauli. Caur rotaļu bērns izzina sevi, pasauli, lietas un parādību, priekšmetu sakarību. Rotaļa ir bērna attīstības un mācīšanās pamats, sava „Es” apliecinājums.

Jo bagātāka vide, kurā bērns var darboties, jo daudzpusīgāk bērns var attīstīt savas spējas un pierādīt sevi.

Strādājot par skolotāju pirmsskolas izglītības iestādē, ir nepieciešams pilnveidot mācību kvalitāti, attīstot izzinošo darbību. Bērni paši pēta apkārtējo pasauli, bet ir svarīgi saglabāt bērnu dabisko interesi un ziņkārību, rosinot viņu motivāciju aktīvai darbībai. Bērniem pirmsskolas vecumā mācību darbības attīstība notiek rotaļas laikā, tā turpinās visā pirmsskolas posmā. Pirmsskolas iestādē vide veidota, lai nezustu motivācija darboties, tā atbilstu vecuma īpatnībām un nav iedomājama bez paša bērna ieinteresētības, aktīvas un radošas līdzdalības.

Tā kā pirmsskolas vecumā pamatdarbība ir rotaļa, tad tieši rotaļa un ar tās palīdzību ir iespējama efektīva valodas attīstība. Ar izstrādāto didaktiskās rotaļas kompleksu autore plāno veicināt valodas un runas attīstību.

Strādājot pirmsskolas izglītības iestādē, darba autore novērojusi, ka liela daļa vecāku par savas ģimenes prioritāti izvēlējušās materiālo labklājību un karjeru, bērna intereses un vajadzības pēc kopīgām rotaļām, pastaigām, grāmatu skatīšanos utt., pakārtojot šīm prioritātēm. Tēma par bērna valodas attīstību pirmsskolas vecumā autorei ir aktuāla, jo daļa

vecāku uzskata, ka audzināšanas un izglītošanas funkcijas pilnībā jānodrošina pirmsskolas iestādei – pirmsskolas skolotājiem.

Tēma: Didaktisko rotaļu nozīme valodas attīstībā pirmsskolas vecuma bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem.

Pētījuma mērķis: pētīt un analizēt bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem valodas attīstību pirmsskolas vecumā, izmantojot didaktiskās rotaļas.

Pētījuma hipotēze: didaktiskās rotaļas sekmē pirmsskolas vecuma bērnu valodas attīstību, ja:

- tās izmanto regulāri;
- tās atbilst bērna vecumam un interesēm;
- rotaļu laikā skolotājs prasmīgi aktivizē bērnu runu.

Pētījuma objekts: bērna valodas attīstības veicināšana, izmantojot didaktiskās rotaļas.

Pētījuma priekšmets: valodas attīstība

Pētījuma uzdevumi:

- analizēt pedagoģisko un psiholoģisko literatūru par pirmsskolas vecuma bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem attīstības īpatnībām;
- raksturot didaktiskās rotaļas un to nozīmi valodas attīstībā;
- izpētīt bērnu valodas attīstību saistībā ar didaktiskām rotaļām;
- apkopot un analizēt iegūto informāciju.

Teorētisko pamatu veido: Ļ. Vigotska, R. Bošas, D. Dzintares, D. Lieģenieces, I.Hadoņonokas, S. Liepiņas u.c. atziņas par bērnu attīstību un rotaļas nozīmi valodas attīstībā.

Pētījuma bāze: Jelgavas pirmsskolas izglītības iestādes, speciālās grupas pieci bērni, septiņi bērnu vecāki.

Pētījuma metodes:

1. teorētiskās metodes – literatūras analīze;

2. empīriskās metodes:

- vecāku aptauja;
- bērnu pedagoģiskā novērošana;
- pētījuma datu matemātiskā apstrāde.

Pētījuma laiks: 2009.gada janvāris – 2009. gada novembris.

1. BĒRNU AR GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM PEDAGOĢISKAIS UN PSIHOLOĢISKAIS RAKSTUROJUMS PIRMSSKOLAS VECUMĀ

1.1 Psihiskās attīstības īpatnības bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem pirmsskolas vecumā

Daudzu slavenu speciālo pedagogu un psihologu (S. Liepiņas, G. Duļņeva, N. Kolominska, Ļ. Vigotska, L. Zankova, M. Pevzneres u.c.) atziņas dod iespēju zinātniski pamatoti aplūkot šo bērnu personības veidošanās psiholoģiskos aspektus. Tiek uzskatīts, ka bērni, kuriem ir viegla garīgā atpalicība, var apgūt atbilstošas profesijas, spēj pildīt viņu attīstībai atbilstošas sociālās funkcijas, sasniedz zināmu atbildības un patstāvības pakāpi, spēj regulēt savu darbību un atbildēt par savu rīcību. Šāds atzinums dod pamatu secinājumam, ka bērns ar garīgās attīstības traucējumiem ir personība, kas veidojas apkārtējās vides un audzināšanas ietekmē (Rozenfelde, 2008).

S. Liepiņa izdala trīs apstākļu pamatgrupas, kas nosaka garīgi atpalikušo bērnu personības attīstību:

- sociālie apstākļi: pedagoģiskās iedarbības līdzekļu kopums, ģimenes struktūra, tās dzīves apstākļi; apkārtējā vide; attieksmes, kas veidojas ar citiem u.t.t.;
- ģenētiskie faktori, kas nosaka traucējuma struktūru, bērna organisma funkcionālās īpašības u.c.;
- paša bērna darbības īpatnības, jo personības veidošanās ir cieši saistīta ar pašattīstību un tai nepieciešamo indivīda aktivitāti (Liepiņa, 2008).

Speciālie pedagogi atzīst, ka īpatnības, kas radušās sakarā ar organiskiem galvas smadzeņu garozas darbības traucējumiem, atspoguļojas personības veidošanās procesā un nosaka šī procesa īpatnības. Bērna personības īpatnības atkarīgas no tā, kad iestājušies psihes traucējumi. Ja tas noticis pirms dzimšanas vai dzemdību laikā tad, bērna mijattiecības ar apkārtējo vidi ir traucētas jau ļoti agri. Ja tas noticis divu gadu vecumā, tad pirmās mijattiecības ar apkārtējo vidi veidojas uz normālas emocionālas runas un citu agrīnās saskarsmes formu pamata. Jebkura bērnu personības attīstības novirze atklājas rotaļās.

Daudzi speciālie pedagogi uzskata, ka bērnu darbībai ir liela, pat noteicoša loma psihisko traucējumu korekcijā un šo bērnu personības veidošanā. Tiek izceltas raksturīgākās garīgi atpalikušu bērnu darbības īpatnības:

- darbības mērķniecības traucējumi – viņu darbībai vairāk ir intuitīvs raksturs. Raksturīgs patstāvības, izlēmības trūkums, viņi viegli pakļaujas apkārtējo cilvēku ietekmei vai arī atdarina citu rīcību;
- neticība saviem spēkiem vai arī paaugstināts pašvērtējums – pašvērtējuma veidošanos jau pirmsskolas vecumā stipri ietekmē audzināšana ģimenē. Nedrīkst bērnus nepamatoti žēlot un lutināt, tad veidosies paaugstināts pašvērtējums, ja bērni tiks pārāk stingri audzināti, kritizēti un sodīti, tad veidosies pazemināts pašvērtējums. Garīgi atpalikušajiem bērniem parasti ir paaugstināts pašvērtējums, viņi nespēj novērtēt savas dotības un iespējas.

Autore uzskata, ka bērna patstāvīgajā darbībā bieži vien var parādīties kļūdas un neveiksmes. Ja pieaugušie pārāk kontrolē savu bērnu, soda un kaunina viņu par uzdrīkstēšanos un neveiksmēm, tad bērnā rodas ilgstošas šaubas par savām spējām un kaunu par savām vajadzībām. Ja izvirzītie sodi un prasības ir netaisnīgi un bargi, tad bērns ar laiku kļūst agresīvs un tā tiek pavairota bērna atkarība no citiem. „Pretstatā bērnā rodas sajūtas, it kā viņš pats vai viņa dziņas būtu sliktas jau pēc savas būtības” (Erikson, 1966, 34). Rodas vainas izjūta, kas liek justies kā „noziedzniekam” par tādiem nodarījumiem, kuri nav iespējami jau tīri bioloģiski.

M. Rozenfelde savā darbā par bērnu ar speciālām vajadzībām ir izcēlusi raksturīgākās garīgi atpalikušu bērnu darbības īpatnības:

- grūtības apgūtās pieredzes izmantošanā. Bērni vai nu vispār neizmanto iepriekšējās zināšanas un prasmes, vai izmanto tās mehāniski.
- dominē tuvā, personiskā motivācija ar egoistisku ievirzi. Šiem bērniem ir šauras intereses, pieredzes trūkums, domāšanas un atmiņas procesa trūkumi. Ļoti bieži šo bērnu darbības motīvi ir saistīti ar citu personu izvirzītajām prasībām. Liela ietekme uz darbības motīviem ir pieaugušo cilvēku (vecāku, skolotāju) vērtējumam (Rozenfelde, 2008).

Autore uzskata – ja pieaugušais bērnu uztver saprotoši, atbild uz viņa jautājumiem, tad bērnā nostiprinās iniciatīva. Tā sekmē personības pozitīvu attīstību. Ja bērns izjūt, ka tikai traucē, ir nevajadzīgs, viņu pārņem patstāvīga vainas sajūta. To var pārvarēt, palīdzot bērnam, iedrošinot bērnu, palīdzot pārvarēt kautrību un bailes.

Pirmsskolas vecumā, kas ir raksturīgs kā rotaļu periods, bērniem ar vidēji smagiem un smagiem garīgā attīstība traucējumiem rotaļas ir bezmērķīgas. Viņi ir jārosina, jāmaca rotaļāties. Viņi nesaprot, ko darīt ar rotaļlietām un spēlēm, ir jādod darbības paraugi. Šiem bērniem var būt paaugstināts vai pazemināts jūtīgums atsevišķās jomās. Ir bērni, kam patstāvīgi gribas ēst un dzert, citiem turpretī nav ēstgribas. Traucējumi ir arī sāpju,

temperatūras u.c. analizatoru darbībā. Bez tam bērni nemāk un netiecas mērķtiecīgi uztvert apkārtējos priekšmetus, tas ir, novērot to, kas atrodas un notiek ap viņiem. Piektais dzīves gads bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem, tāpat kā bērniem ar normāli attīstītu intelektu bieži ir raksturīgs kā lūzuma posms, kad notiek pozitīvas izmaiņas gan uztveres, gan novērošanas spēju, gan atmiņas un uzmanības izkopšanā. Mazinās bērna inertums, viņš labāk spēj uztvert un ievērot vienkāršas vārdiskas instrukcijas (Liepiņa, 2008). „Bērns šajā vecumā vēlas būt noderīgs, prast kaut ko darīt labi un visā pilnībā, to es saucu par darbaprieku” (Erikson, 1966, 46).

Jāpiebilst, ka vecumā no četriem līdz septiņiem gadiem, bērni izdara secinājumus no neskaidriem iespaidiem un egocentriskiem uztvērumiem, kurus vēl neprot izteikt vārdos. Tie pārtop loģiskā, racionālā izpratnē, bet lēnām. Uztvere bez vārdiem – t.i., bez simboliskās starpniecības – ir biežs iemesls tam, ka bērni pārprot apkārtējās pasaules notikumus. Valoda kļūst arvien svarīgāka, arvien vairāk pieaug pastarpinājuma loma (Geidžs, Berliners, 1999).

Autore domā, ka bērna intelektuālās attīstības veicināšanā sevišķi liela nozīme ir viņa dzīves pareizai organizēšanai, kas sekmē mierīgu, stabilu un priecīgu bērna noskaņojumu. Pareizi organizētā ikdienas dzīvē, rotaļās un nodarbībās.

Dažādas psiholoģijas teorijas pārstāvji ir izveidojuši dažādus, atšķirīgus personības modeļus. Pazīstamākie to veidotāji ir E. Eriksons – psihosociālā teorija (Erikson, 1966), Z. Freids – psihoseksuālā attīstības teorija (Фрейд 1997), Ž. Piažē – intelektuālā attīstības teorija (Пиаже, 1994), L.Kolbergs – morālā attīstības teorija (Kholberg, 1978), no tā var izdarīt secinājumus, ka psihologu vidū nav vienota uzskata par bērna personības attīstību. Autorei, strādājot par pirmsskolas skolotāju, darbs balstās uz dažādu autoru teorijām, taču neviena teorija nevar būt pilnīga, tāpēc pedagogam jāprot no katras teorijas paņemt konkrētā situācijā vajadzīgo. Jebkurā vecumposmā par nozīmīgu jāuzskata bērna vajadzību apmierināšana, emocionālais kontakts bērnam ar pieaugušo

Pirmsskolas vecumā bērni ar garīgās attīstības traucējumiem ir ļoti dažādi. Grūti diagnosticējama, bet ļoti nozīmīga ir šo bērnu turpmākā attīstība, jo nevar noteikt, cik dziļš būs katra bērna garīgās attīstības traucējums. Līdzīgi normāliem bērniem vadošais darbības veids ir rotaļa. Tomēr rotaļā spilgti izpaužas šo bērnu psihiskās attīstības atšķirības (Liepiņa, 2008).

Psihologs A. Zaporožecs uzsver, ka bērna psihiskajā izaugsmē galvenais ir maksimāli attīstīt tos jaunveidojumus un to vadošo darbību, kas ir raksturīga attiecīgajam vecumposmam (Запорожец, 1986).

Par vadošo darbību tiek uzskatīta tāda darbība, kuras attīstības rezultātā notiek galvenās pārmaiņas bērna psihē un kuras ietekmē attīstās psihiskie procesi, kas sagatavo bērnu pārejai jaunā attīstības pakāpē (Ломов, 1984).

No korekcijas viedokļa ļoti svarīgi, lai bērni ar garīgās attīstības traucējumiem iekļautos vienaudžu nodarbībās, lai viņi mācītos pildīt kaut nelielu lomu kolektīvajās rotaļās. Vecākiem vai pirmsskolas pedagogiem iejūtīgi jāievirza arī šie bērni rotaļās, jo tām ir liela audzinoša un attīstoša nozīme. Šie bērni vairāk nekā citi ir jārosina, jāmāca rotaļāties, jāsniedz viņiem paraugdarbības (Liepiņa, 2008).

Autore piekrīt Dž. Brunera uzskatiem, ka bērna darbības attīstīšanai ir nepieciešama sistemātiska mijiedarbība, šajā konkrētajā gadījumā starp bērnu un pirmsskolas skolotāju (Bruner, 1966). Bērns ir jāmāca un pirmsskolas periodā bērnu māca caur dažādām rotaļām (tai skaitā arī didaktiskās rotaļas).

Autore balstās arī uz K. Dēķena atziņas par to, ka pirmsskolas vecuma bērna darbība attīstās, pamatojoties uz atdarināšanu (Dēķens, 1919). Atdarinot bērns gūst priekšstatus par sevi un citiem. Lai iespējami precīzāk atdarinātu, nepieciešamas labas vērošanas spējas. Pirmsskolas vecumā ļoti svarīgi ir veidot novērošanas spējas. Par novērošanu sauc mērķtiecīgu uztveri, un tai ir liela nozīme, lai attīstītu tādu īpašību kā vērīgumu (Vorobjovs, 1996). Bērni ar garīgās attīstības traucējumiem pirmsskolas vecumā vēl nemāk novērot. Viņi nepievērš uzmanību pat kustīgiem objektiem. Viņiem nav intereses virzības.

Šiem bērniem var būt paaugstināts vai pazemināts jūtīguma, kas jāņem vērā audzināšanas darbā, it īpaši jau tāpēc, ka viņi paši neizprot šīs sajūtas un nevar tās nosaukt vārdos, pastāstīt par savu stāvokli. Bērni ar garīgās attīstības traucējumiem lēnāk nekā bērni ar normālu intelektu iemācās atšķirt krāsas. Lai bērnam palīdzētu attīstīt šīs iemaņas un prasmes, tad kopā ar bērnu var, piemēram, sašķirot zeķītes, cimdiņus pēc krāsām, būvēt no krāsainiem klucīšiem mājas un tml.

Vēl lielākas novirzes šiem bērniem ir formas uztveres spēju attīstībā. Piemēram, četru, piecu gadu vecumā nespēj izvēlēties ģeometriskās figūras atbilstoši paraugam, ja viņi to nav speciāli vingrinājušies. Šie bērni nevar ievietot dažādas figūras (zvaigzne, mēness, trīsstūris un aplis u.c.) kārbā, kuras vākā ir atbilstoši izgriezumi. Bieži viņi lieto mēģinājumu – kļūdu metodi, t.i., cenšas ievietot figūru jebkurā izgriezumā (reizēm pat ar spēku), neveikuši iepriekšēju salīdzināšanu ar redzes palīdzību starp doto figūru un izgriezumiem. Tāpat dziļi traucējumi vērojami lieluma un perspektīvas uztverē. Pat piramīdu no četriem dažāda lieluma apliem daudzi bērni saliek nenoteiktā kārtībā. Īpatnēji arī tas, ka bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem šīs grūtības nepalīdz pārvarēt vārdiska instrukcija, kaut arī viņi zina vārdus, „lielāks”, „mazāks”, nozīmi. Arī atmiņā raksturīgi traucējumi. Ļoti lēni notiek iegaumēšana,

bet strauji – aizmiršana, tādēļ nepieciešami vairākkārtēji atkārtojumi, atgādinājumi, daudzveidīgi vingrinājumi, lai bērns iegaumētu pat visvienkāršākos uzdevumus. Pie tam dominējošais ir mehāniskās iegaumēšanas veids, kā rezultātā bērns nesaglabā atmiņā būtisko, jēgsakarības (Smirnova, 1998).

„Bez atmiņas”, rakstīja S. J. Rubinšteins, „mēs būtu mirkļa būtnes. Mūsu pagātne būtu mirusi mūsu nākotnei. Tagadne savā plūsmā neatgriezeniski izzustu pagātnē” (Рубинштейн, 1989, 101).

Autore, strādājot ar pirmsskolas vecuma bērniem atmiņu attīsta ar dažādām didaktiskām rotaļām, piemēram, „Kas izmainījies?”, „Kurš lieks?”, „Atdarini kustības!” u.,c. Autore uzskata, ka rotaļājoties bērni attīsta visus atmiņas veidus, bet bērniem interesantas un saistošas rotaļas ir iemesls ilglaicīgās atmiņas attīstīšanai, kam ir liela nozīme bērna tālākai izziņas procesu attīstībai.

Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem atšķirībā no vienaudžiem iztēlei trūkst spilgtuma, oriģinalitātes. Šie bērni it kā nespēj atrauties no realitātes, bet, no otras puses – neizprot to. Tādēļ bērni ar garīgās attīstības traucējumiem bieži vien citādāk izprot attēlus, sižetiskās rotaļas, pasakas, zīmējumus. Tomēr tas neizslēdz variantus, ka kādam bērnam jau pirmsskolas vecumā atklājas dotības un iztēle kādā atsevišķā virzienā un viņš veido interesantus zīmējumus, pats sacer pasakas. Šādas dotības nebūt neliecina par bērna vispārējās intelektuālās attīstības iespējām, tomēr tās katrā ziņā ir attīstāmas un izkopjamas.

Bērna domāšana ir cieši saistīta ar runas attīstību. Viņš sāk domāt tad, kad rodas apziņa par valodas nozīmi. K. Dēķens (1919) uzskatīja, ka pirmās domas parādās iekšējā runā. Arī J. Komenskis (1992) ir uzsvēris runas lielo nozīmi.

Garīgās attīstības struktūrā dominē domāšanas traucējumi. Domāšanas nepietiekamība cieši saistīta ar valodas attīstības traucējumiem, pie tam apgūto vārdu izpratne bieži neatbilst īstenībai, vārdus lieto pārāk plašā vai arī pārāk šaurā nozīmē. Valodas un domāšanas traucējumi bieži vien kavē saskarsmes veidošanos. Šiem bērniem pirmsskolas vecumā ir nopietni uzmanības traucējumi, kas ļoti kavē viņu iekļaušanos kolektīvās nodarbībās, iedziļināšanos kādā noteiktā darbībā. Dominējošā ir netīšā uzmanība. Bērni nespēj mērķtiecīgi darboties ar rotaļlietām, noklausīties pieaugušā stāstījumu, viņi pastāvīgi spontāni maina darbības veidus. Dažiem parādās uzmanības deficīta sindroms, kura novēršanai un profilaksei šajā vecumā ir īpaša nozīme. Bērnu tīšo uzmanību raksturo koncentrācijas un noturības traucējumi, nespēja sadalīt uzmanību un vienlaicīgi pievērsties diviem vai vairākiem darbības veidiem, koordinēt savu roku un kāju kustības, veikt redzes kontroli un izpildīt kādu darbu. A.Ļubļinska raksta, ja bērns koncentrē uzmanību, pieaugušam runājot, ieklausās viņa vārdos, tad tas nozīmē, ka radušies priekšnosacījumi viņa klausīšanās spēju attīstībai (Ļubļinska,

1979). Uzmanības audzināšanā liela nozīme ir dažādām speciālām rotaļām un vingrinājumiem.

Personības īpašības bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem pirmsskolas vecumā sāk veidoties savdabīgāk traucējumu struktūras un audzinošās iedarbības ietekmē. Bērni neizprot situāciju attieksmē pret tuviniekiem un svešiem, vienaudžiem un svešiem. Galvenie trūkumi saistīti ar emocionālās un gribas sfēras traucējumiem, kas izpaužas gan kā nepaklausība, uzbāzība, agresivitāte, gan pieglaimošanās, lišķība vai maigums, gan arī kā raudulība, pārlika kautrība, bailes. Tāpat raksturīgas emocionālas svārstības: te raud, te dusmojas, te smejas. Parasti šādu reakciju izsauc nogurums, satraukumi, neierastas situācijas. Bieži parādās tādas negatīvas gribas iezīmes kā ietiepība, negatīvisms, spītība. Daudzi bērni ir vienaldzīgi pret uzslavām, citi savukārt vēlas, lai katru viņu darbību vērtētu pozitīvi, lai arī panākumu nav. Zems ir viņu pašvērtējums, negrib un bieži nespēj labot savas kļūdas. Pieaugušajiem jāsaprot, kad bērns ir uzbudināts vai noguris, kad izpaužas viņa nepaklausība vai slimīgs stāvoklis, lai varētu nodrošināt pareizu individuālo pieeju. Jāatceras, ka šie bērni attīstās darbībā, tādēļ nedrīkst pieļaut ne mazkustīgo, inerto, ne viegli uzbudināmo bērnu bezdarbību, jo tās rezultātā veidoja tādas negatīvas īpašības kā slinkums, egoisms, patērētāja psiholoģija (Liepiņa, 2008).

Jebkura bērna aktivitātes pamatā ir noteikti motīvi, kas rosina veikt to vai citu darbību. Bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem darbība pirmsskolas iestādē vai citu bērnu grupā ir impulsīva un neapdomāta, to diktē vēlme iegūt savā īpašumā to vai citu rotaļlietu, priekšmetu, nerēķinoties ar pārējiem bērniem. Virsroku pārliedzinoši ņem egoistiskie motīvi. Garīgās attīstības traucējumi saistās ar emocionālās sfēras traucējumiem, runas attīstības īpatnībām, šiem bērniem rodas grūtības saprast un izvērtēt notiekošo, ir pamatotas grūtības iedomāties sevi cita vietā un līdz ar to arī just līdzīgu otram. (Liepiņa, 2008).

Šo bērnu audzināšanā īpaša uzmanība jāpievērš bērnu spējai domāt par citiem, rēķināties ar otru un spējai just līdzīgu (empātija), noteikti bērnam ir jāamāca palīdzēt, jo bieži vien viņi to praktiski neprot darīt (nezina, kas ir jādara, lai palīdzētu citam).

Īpaši ir jārunā un jāpievērš uzmanība bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem attiecībām ar vienaudžiem un viņu pašu savstarpējām attiecībām. Bērna rakstura īpatnības un uzvedības iezīmes pirmsskolas vecumā visspilgtāk parādās attiecībās ar vienaudžiem. Iesākumā šīs attiecības regulē pieaugušais, vēlāk tās veidojas pašu bērnu patstāvīgā saskarsmes procesā, kopīgi spēlējoties un strādājot.

Prasmīgi organizējot rotaļas, skolotāja iesaista bērnus darboties kopā ne tikai pa pāriem, bet arī trijātā un pat četrātā, taču vismaz iesākumā šādām rotaļām ir jānotiek

pieaugušā klātbūtnē, lai palīdzētu atrisināt domstarpības. Bērni jā māca sadarboties, vienoties par kādu jautājumu un arī piekāpties (Liepiņa, 2008).

Autore, strādājot pirmsskolas iestādes speciālajā grupā, ir novērojusi, ka bērni attīstās tikai darbībā. Tāpēc uzskata, ka, kopīgi darbojoties un vairāk saskaroties ar pieaugušiem cilvēkiem un bērniem, veidojas pozitīvas savstarpējās attiecības, uzvedības formas un attīstās valoda, kuras attīstības īpatnības tiks analizētas nākamajā apakšnodaļā.

1.2. Valodas attīstības īpatnības bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem pirmsskolas vecumā

Valoda ir spēks, faktors, kas attīsta intelektu, audzina jūtas un gribu, tā ir saikne starp cilvēku un apkārtni. Valoda ir jebkuras fiziskas dabas zīmju sistēma, kas izpilda izziņas un komunikatīvu funkciju cilvēku darbības procesā (Психологический словарь , 1977).

Runa ir savdabīga forma, kā cilvēks izziņa priekšmetus un īstenības parādības, līdzeklis cilvēku saskarsmei vienam ar otru. Runa ir īstenības pastarpinātas izziņas forma, tās atspoguļojums ar dzimtās valodas starpniecību (Психологический словарь , 1977).

A.Ļubļinska, pētot bērnu psiholoģiju, lielu uzmanību veltījusi valodai un runai, uzskatot valodu par vispārīgu, bet runu – par valodas individuālu izpausmi. Cilvēks runājot izsaka attieksmi gan pret to, par ko runā, gan pret to, ar ko runā, tādējādi runa iegūst intonatīvu izteiksmīgumu, izmainās tās temps, ritms, raksturs. Cilvēks saskarsmē ar citiem cilvēkiem spēj pateikt vairāk, nekā nozīmē tie vārdi, kurus viņš lietojis. „Valoda ir ne tikai domāšanas, bet arī citu psihisko procesu – sajūtu, uztveres, atmiņas, iztēles, emociju, gribas – izteikšanas līdzeklis un rezultāts. Un tā ir arī galvenais sazināšanās līdzeklis sabiedrībā” (Ļubļinska, 1979, 87).

Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem runas un valodas apguves posms sākas daudz vēlāk. Pāriet ilgstošs laiks, kamēr šie bērni sāk izdalīt vārdus kā īpašu signālu un saista to ar atbilstošu objektu. Daudzi bērni pirmos vārdus izrunā tikai otrajā, trešajā dzīves gadā. Ar lielu novēlošanos aplūkojamās grupas bērni sāk izprast pieaugušo runu un pareizi reaģēt uz to. Daudz lēnāk nekā bērniem ar normālu intelektu viņiem veidojas vārda vispārinošās nozīmes izpratne. Piemēram, vārds „vāze” viņiem apzīmē tikai vienu istabā redzamo ziedu trauku, bet uz citas formas vai krāsas vāzēm bērni šo vārdu neattiecina.

Lai apgūtu aktīvo runu, jeb sarunu valodu, nepieciešama īpaša dzirdes, runas un kustību asociāciju apguve, ko bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem apgrūtina galvas smadzeņu garozas darbības dziļie traucējumi. Nervu procesu inertuma dēļ šie bērni neizjūt vajadzību nosaukt priekšmetus vārdos (Liepiņa, 2008).

Autore domā, ka galvenie runas paraugi bērnam tiek doti ģimenē, un valodas attīstībā tai ir noteicošā loma. Bērniem parasti rodas pašiem „sava” bērna valodiņa, piemēram, burkāni ir kabrabā (pagrabā). Rodas arī dažādi jaunvārdu darinājumi – zupoties, kaimiņa u.t.t, taču vecākiem ar bērnu nevajadzētu sarunāties tāpat, bet gan pareizi – tā mazulis sāks ātrāk pareizi runāt.

Arī A. Ļubļinska grāmatā „Bērnu psiholoģija” atzīmējusi, ka bērnu runa veidojas pieaugušo valodas ietekmē un lielā mērā tā atkarīga no:

- pilnvērtīgas valodas vides;
- pietiekošas runas prakses;
- audzināšanas un mācībām;
- bērna psihofiziskās veselības (Ļubļinska, 1979).

Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem nav tendences atdarināt pieaugušo runu, nav arī vēlēšanās komentēt savu darbību, kas mazina izrunas vingrinājumu apjomu un vēl vairāk kavē valodas attīstību. Biežāk kā bērniem ar normālu intelektu, šiem bērniem sastopama, t.s., autonomā runa, kas izprotama tikai nedaudziem tuviniekiem, kas pastāvīgi kontaktējas ar bērnu. Pie tam šī autonomā runa atšķirībā no citiem bērniem, kam tā četru piecu gadu vecumā parasti izzūd, aplūkojamās kategorijas bērniem saglabājas daudz ilgāk, pat līdz pieaugušo vecumam.

Runas un valodas apguves tempu var kavēt arī dažādi citi faktori, piemēram, kustību koordinācijas, motorikas traucējumi, kas var būt saistīti ar runas orgānu darbības traucējumiem. Daudzi bērni ir mazkustīgi, pasīvi, tādēļ lēnāk iepazīst apkārtni, līdz ar to mazāk apgūst vārdus un jēdzienus. Bez tam var būt arī tieši runas orgānu kustību koordinācijas novirzes, kas rada izrunas traucējumus, traucē artikulētas valodas apguvi. Tādi bērni izvairās runāt vai arī runā ļoti nepareizi, bet paši to neapzinās.

Dziļi valodas apguves traucējumi rodas bērniem, kam papildus ir izteikti fonētiski fonemātiskie traucējumi. Biežāk nekā vispārējās izglītības iestādēs satopami bērni ar stostīšanos. Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem, tāpat kā citiem bērniem. sastopami visi runas traucējumu veidi, kādi tiek lietoti klīniski pedagoģiskajā klasifikācijā – dislālīja, dizartrijs, disfonija, rinolālīja, alālīja, afāzija, disleksija, disgrāfija u.c. Runas un valodas traucējumus gan bērniem, gan pieaugušajiem koriģē logopēdijas speciālists – logopēds (Tūbele, Šteinberga, 2004).

Visu minēto valodas traucējumu novēršanā liela loma ir logopēdiskajām nodarbībām, kas uzsākamās jau pirmsskolas vecumā. Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem šie valodas un runas traucējumi ir noturīgi, novēršami ar lielām grūtībām un saglabājas līdz pat vecākajām klasēm. Jāpanāk, lai šiem bērniem neveidojas psiholoģiska barjera pret runu

vispār, lai neveidojas noslēgtība, pārāk liela kautrība, neticība saviem spēkiem (Liepiņa, 2008).

Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir šaurs vārdu krājums. Savdabīga vārdu krājuma īpatnība ir tā, bērni labāk apguvuši lietvārdus, bet ļoti mazs ir darbības vārdu skaits, vēl mazāk lieto īpašības vārdus. Pasīvais vārdu krājums ievērojami pārsniedz aktīvo, ikdienas sarunās lietoto vārdu skaitu (Celmiņa, 2008).

Bērni ar normālu intelektu jau agrā bērnībā empīriski apgūst atbilstošas valodas gramatiskās formas. Ar īpašas didaktiskās rotaļas un runas nodarbības pirmsskolas iestādēs sekmē valodas gramatiskās uzbūves pamatu apguvi, bet bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem valodas gramatiskā struktūra ir ļoti trūcīga pat vēl sešu, septiņu gadu vecumā un pat vēlāk. Gramatikas definējumus šie bērni var iemācīties no galvas, darot to mehāniski, bez jēgas un izpratnes, tādēļ nemāk rast tiem pielietojumu konkrētās, it īpaši jaunās situācijās. Īpaša uzmanība jāpievērš saturīgām un daudzveidīgām nodarbībām, kas bagātina vārdu krājumu un pareizu gramatisko formu apguvi.

Sarunu valodas attīstība šiem bērniem norit savdabīgi. Tā ir dialogiskā runa, kas prasa uzmanības sadalīšanu starp savām domām un sarunu biedra teikto, kas šiem bērniem grūti padodas. Viņi vai nu pakļaujas otra teiktajam, neiebilst un zaudē savas domas, vai arī personīgās domas traucē otra teiktā uztveri. Tas ir dialogiskās uztveres veids, kurā bērni ar garīgās attīstības traucējumiem parasti paliek klausītāja vai atbildētāja lomā. Par cik šiem bērniem ir īpatnējs, ierobežots un šaurs interešu loks, raksturīgs inertums, pasivitāte – viss minētais noved pie tā, ka viņus maz interesē apkārtējie notikumi, parādības, viņiem nav jautājumu, nav arī vēlēšanās izteikties (Celmiņa, 2008).

Autore domā, ka valodas attīstību var veicināt, ar viņu runājot, stāstot viņam pasakas, dziedot dziesmiņas un tml. Arī tad, ja bērns īpaši nevēlās iesaistīties sarunā, lai veicinātu sarunu valodas attīstību un atbilstošas valodas gramatiskās formas, pieaugušais varētu pats biežāk uzdot bērnam vienkāršus jautājumus, bet, veicot kādas darbības, (pat visvienkāršākās – sadzīvīskās darbības), komentēt tās.

Bieži dzīvē nepieciešams stāstījums, izklāsts, atstāstījums – monoloģiskā runa, kam parasti ir kāds mērķis, noteikts saturs, secība. Tā cieši saistīta gan ar atmiņu, gan domāšanu, iztēli un pārējiem izziņas procesiem. Bērniem parasti ļoti patīk stāstīt par visu redzēto, piedzīvoto, vajadzīgs tikai uzmanīgs klausītājs. Tāpēc pieaugušajam jārada bērnam vēlēšanās stāstīt. To var panākt gan ar jautājumiem, gan notikumu atgādinājumiem, gan ar attēlu palīdzību. Var rosināt uzzīmēt redzēto un tad komentēt uzzīmēto vārdos. Viegļāk bērniem veidot stāstījumu un tāpat atstāstījumu, ja viņiem priekšā ir attēlu sērija vai kāds attēls, kas dod pieturas punktus.

Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem raksturīgs valodas izteiksmības trūkums:

- valoda ir neizteiksmīga;
- vienvēdīga, monotona, bez intonācijas;
- nav vajadzīgās pauzes;
- nav vajadzīgā akcenta (Liepiņa, 2008).

Īpatnības rodas domāšanas procesa traucējumu dēļ: bērns nevar frāzi sadalīt daļās, katrā no tām nesaskata un nevar noteikt domu, pie tam to neprot darīt ar balsi, toņa, tembra un stipruma dažādām variācijām un pauzēm. Neizsaka arī jūtas un savu attieksmi, kas dažkārt vispār nerodas.

Grūtības sagādā lasīšanas prasmi, to viņi apgūst lēni, un vairākumam lasīšana sagādā problēmas visu mūžu. Par pamatu grūtībām lasīšanas tehnikas apgūvē ir daudzi faktori: tie ir uztveres, atmiņas, iztēles un domāšanas traucējumi, tāpat palēninātā runas attīstība, tie ir fonemātiskās dzirdes traucējumi, grūtības iegaumēt grafiskos skaņu attēlus – burtus un tml.

Darba autore pēc personīgās pieredzes pirmsskolas iestādē ir novērojusi, ka noturīgāku uztveri par jauno burtu bērns iegūst, ja tiek stimulēta sensorā attīstība, jo sensomotorika šai vecumā jau ir sarežģītāka, t.i., kad redzes sajūta apvienojas ar taktili motoriskajām. Ir ļoti svarīgi balstīties uz šiem sensomotoriskajiem sakariem, piemēram, bērnam, velkot ar pirkstiem pa burta kontūrām, to nosaukt. Objektu pēc tam vēl var apvilkt ar flomāsteru, veidot no plastilīna. Jauno burtu atrast un apzīmēt „svītrojāmās lapās” (tās ir veca žurnāla lapas), kā arī atrast jauno burtu alfabētā, to iekrāsot un nosaukt vārdu, kurš sākas ar šo burtu (Lieģeniece, Nazarova, 1999).

Daudziem bērniem ir kustību koordinācijas traucējumi – sevišķi sīkās muskulatūras darbības traucējumi, tāpēc problēmas sagādā arī rakstīšanas prasmes apguve. Rakstot jāveic ļoti sarežģīti intelektuālās darbības akti, jāizdara vārda fonemātiskā analīze, jāsaklusa atbilstošas skaņas, jāizdomā, kā tās rakstāmas (burti), un jāuzraksta burti noteiktā secībā. Visus šos aktus grūti veikt fonemātiskās analīzes traucējumu dēļ, kas parādās jau lasīšanas prasmi apgūvē. Telpiskās uztveres traucējumu dēļ diezgan grūti apgūstama burtu rakstība. Lai gan bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem valodas attīstībā mācību laikā ir ievērojams progress, arī pieaugušiem viņiem joprojām saglabājas valodas regulējošās funkcijas traucējumi. Tomēr iepriecina tas, ka bērni ar garīgās attīstības traucējumiem iemācās sazināties gan rakstiski, gan mutiski (orientēties dažādos saziņas veidos). Valodas apguve nodrošina viņu iespēju iekļauties un integrēties sabiedriskajā dzīvē (Liepiņa, 2008).

Visi, kas strādā speciālajās grupās, zina, cik grūti strādāt ar šiem bērniem. Viņiem ir runas un valodas traucējumi, un tas rada grūtības ne tikai saskarsmes procesā ar vienaudžiem

un pieaugušajiem, bet arī mācību programmas apgūvē. Bērni, kuri apzinās savu runas traucējumu, smagi to pārdzīvo.

Pēc autores vērojumiem, darbs nodarbību un ārpusnodarbību laikā runas attīstīšanā saistīts ar pedagoga prasmi sarunāties ar bērnu, jo runas attīstība sākas ar emocionālo saskarsmi starp pieaugušo un bērnu. Pedagogam vienmēr jāprot ar bērnu parunāties, jāstimulē jautājumi, jācenšas uz tiem atbildēt, jāizvēlas metodes, kas nodrošina katra bērna runas aktivitāti, jāredz katra bērna izaugsme un jārada pozitīvu emocionālo saskarsmi starp bērnu un pieaugušo, tāpēc nākamajā nodaļā raksturoti valodas attīstības sekmēšanas līdzekļi.

2. VALODAS ATTĪSTĪBAS SEKMĒŠANAS PEDAGOĢISKIE LIDZEKĻI

Bērns runas vidi sāk atdarināt ļoti agrā vecumā, taču, kamēr bērns nav apguvis vajadzīgo pieredzi, viņš ar skaņām tikai rotaļājas. Tāpēc, īstenojot pirmsskolas izglītības programmu, pedagogiem svarīgi radīt apstākļus pareizai runas attīstībai, tas ir, pozitīvs runas paraugs, jānovērš jebkurš cēlonis, kas runas attīstību vatētu kavēt. Valodas nepilnības raksturo bērna vispārējo intelektuālo darbību un vēlāk var radīt grūtības mācību procesā. Tāpēc pirmsskolas pedagogiem vispirms jāstrādā pie bērna valodas attīstības, izmantojot rotaļspēles, kas savukārt veicina bērna attīstību kopumā (Kaņepēja, 2003).

Autore uzskata, ka pirmais un svarīgākais līdzeklis valodas attīstīšanā ir pieaugušā valodas paraugs nepārtrauktā saskarsmē ar bērnu. Bērna valoda attīstās normāli, ja pieaugušie, kas atrodas ap viņu, māca pareizu valodu jau pirmajā dzīves gadā.

Liela nozīme bērna valodas attīstībā ir apstākļiem, kuros viņš aug un veidojas, kā arī paša bērna aktivitātei dažādos viņa darbības veidos. Vispusīgā attīstībā savlaicīgi pilnveidosies arī bērna valoda. Tiem bērniem, kam no dzimšanas novēro attīstības traucējumus, runa un valoda veidojas ļoti dažādi. Daži, šķiet, no sākuma līdzinās vienaudžiem ar pašiem pirmajiem atsevišķajiem vārdiem un pēc tam apstājas attīstībā, lai atkal to turpinātu trīs līdz četru gadu vecumā. Iemesls tam var būt nepietiekama valodas saprašana, jo tieši tā nosaka turpmāko virzību. Citi uzrāda vērā ņemamu sapratni, vismaz ikdienas situācijās, bet labprātāk izskaidrojas ar zīmēm, rādot ar pirkstu, žestikulējot, jo tas ir vieglāk nekā artikulēt skaņas. Ir arī bērni, kas salīdzinoši ātri iemācās vārdu formu, to aptuvenu izrunu un zina, kādā sakarībā tie lietojami, tomēr nesaprot vārdu nozīmi pilnībā. Valodai jābūt ar tīru un skaidru visu dzimtās valodas skaņu izrunu, ieturētai noteiktā tempā, skaļumā, izteiksmīgai, gramatiski pareizai, sakarīgai.

M. Montesori zināja, ka bērnu valodas attīstība lielā mērā ir atkarīga no redzes, dzirdes un kustību sajūtas, kas piedalās runas produkcijā. Runas centrs atrodas saistībā ne tikai ar augšējo, bet arī apakšējo ekstremitāšu centriem, tādēļ „roku un kāju pareizi un metodiski vingrinājumi labvēlīgi ietekmē bērnu runu kopumā un palīdz tās traucējumu labošanā” (Montesori, 1954, 84).

Pedagogam jārada labvēlīgi apstākļi literāri pareizas valodas apgūšanai, jāizskauž no bērnu runas neliterārie vārdi. Vārds saistīts ar visām mācīšanas metodēm, tie ir jautājumi bērniem un viņu atbildes, uzskates analīze, pārrunas par pastaigās redzēto, skolotājas paskaidrojums kopā ar demonstrējumu, norādījumi par darba secību, jautājumi uzdevuma nostiprināšanai. Skolotājas valodai jāatbilst visām literārās valodas prasībām, jo viņa ir

paraugs bērniem. Pedagoģs vada pedagoģisko procesu – organizē bērna darbošanos, rotaļas, runā ar viņiem, iepazīstina bērnus ar daiļliteratūru. Pieaugušajam jāatceras, ka rotaļa ir galvenais darbības veids pirmsskolas vecuma bērniem, ar tās palīdzību ļoti labi var attīstīt bērnu runu un valodu.

Skolotājs ir bērna virzītājs, līdzgaitnieks dažādās dzīves situācijās. Pedagoģa humānistiskajai pozīcijai jābūt tādai, lai pieņemtu bērnu tādu, kāds viņš jau ir, ar tādu dzīvi, kādu viņš jau dzīvo. Bērna dzīve visās tās izpausmēs jāiekļauj savstarpējās saskarsmes saturā (Amonašvilli, 1988).

Vispozitīvākais savstarpējo attiecību veids ir pieaugušā iejūtība, emocionālā iedarbība uz bērnu. Tāda attieksme paaugstina bērna iniciatīvu, un tai ir liela nozīme bērna pozitīvo iezīmju veidošanā. Ja bērnam ar pedagoģu ir labas attiecības, ja viņš uzticas pedagoģam, jūt tā atbalstu, tad viņš un aktīvāk iekļaujas dažādos darbības veidos. Tā, kā skolotājs vada visu bērnu darbošanos, viņam jāievēro šādas sarunas valodas prasības:

- skaidri un saprotami jāizrunā visas dzimtās valodas skaņas, vārdu galotnes;
- jāpieturas pie literārās valodas normām, jāizskauž savā runā dialektu iezīmes;
- valodai jābūt izteiksmīgai;
- jāseko savas balss stiprumam;
- jāseko līdz balss tempam (Boša, 1999).

Autore secina, ka bērnu valodas attīstīšanā pirmsskolas iestādē noteicošā loma ir pedagoģam, viņa prasmei balstīties uz viņa zināšanām, kuras viņš ir apguvis aktīvā darbībā, iepazīstoties ar apkārtni un sabiedriskās dzīves norisēm, ar dabu, daiļliteratūrā, darbā, rotaļās.

Ja iepriekš darba autore kā pirmo un svarīgāko bērna valodas attīstīšanā pirmsskolas izglītības iestādē minēja pieaugušā valodas paraugu (pirmsskolas skolotājs), tad tagad tiks apskatīts nākošais, ne mazāk svarīgais, līdzeklis – attīstošās vides loma valodas pamatu apgūvē.

Pirmsskolas vecuma bērnu runas un valodas attīstībai tiek veltīta liela uzmanība un izvirzītas augstas prasības. Runas attīstīšana ir viens no galvenajiem pirmsskolas skolotāja uzdevumiem, kas veicams darbā ar pirmsskolas vecuma bērniem, sagatavojot viņus mācību procesam skolā. Būtiska nozīme šajā darbā ir videi, kurā bērns atrodas. Ar vidi jāsaprot gan lietu vide, gan sabiedriskā vide. Bērniem vairāk nepieciešami mācīšanās apstākļi nekā formāli mācīšanās. Nodrošinādams šos apstākļus, tātad vidi, pirmsskolas skolotājs var panākt efektīvāku rezultātu. Zināma prasība ir tā, ka videi jābūt attīstošai. Pirmsskolēnu grupas videi ir jābūt pedagoģiski pamatotai, jāatbilst psihologu ieteikumiem un jānodrošina nodarbību norises un visu citu bērna rotaļdarbību iespējas. Šādas vides izveidošanai nepieciešamas labas profesionālas zināšanas, pedagoģa atbildības izjūta un prasme izveidot un radīt optimālus

apstākļus, attīstošu vidi, kurā bērns pietiekamā apjomā var rast apstiprinājumu savām vēlmēm, sekot saņemtajai verbālajai izziņai.

Attīstošo vidi jāveido un jāiekārto tā, lai bērnam būtu iespēja darboties gan vienatnē, gan kopā ar citiem. Jārada apstākļi, lai būtu kur darboties, kur un ar ko rotaļāties un spēlēties, jo bērna dzīvesveids ir rotaļa un spēles (Golubina, 2007).

Visi psihiskie procesi sākas kā sociālie procesi, kuri ir kopīgi daudziem cilvēkiem. Valoda ir visspilgtākais šādas norišu virknes piemērs. Bērni pirmsskolas vecumā attīstās veiksmīgāk, strādādami ar konkrētiem priekšmetiem, materiāliem, parādībām. Vārdi un citi simbolu veidi tik labi neiedarbojas uz uztveres un domāšanas attīstību kā priekšmeti. Dodot bērniem iespēju manipulēt, darboties, aiztikt un sajūst priekšmetus, viņiem tiek radīta iespēja aptvert jēdzienus un sakarības labāk, nekā tas būtu iespējams ar abstraktām mācīšanas formām. Šeit var minēt rotaļas – didaktiskās, kustību, tautas u.c. Rotaļu var aplūkot no dažādiem aspektiem – gan kā bērnu patstāvīgu darbību, gan kā pieaugušo organizētu darbību. Rotaļa rada bērnam emocionālu komfortu, līdzsvara un drošuma sajūtu, apmierinājumu un prieku. Rotaļā tiek apgūti jauni vārdi, tā veidojas pirmie teikumi, pirmais stāstījums, tā pilnveidojas spējas runāt dzimtajā valodā (Lieģeniece, 1992).

Organizējot vidi pirmsskolas pedagoģiskajam procesam, jāatceras, ka tā ir vieta, kur bērns mācās veidot attieksmi pret sevi un pasali, kur iegūst priekšstatus, vērtību izpratni par apkārtni. Mācību vide pirmsskolēnam ir socializācijas vieta, kur bērns stājas savstarpējās attiecībās ar pieaugušajiem un bērniem. Bērnu raksturo emocionālā attieksme pret darbību, viņa vēlme vai nevēlēšanās darboties. Te var runāt par bērna ārējo vai iekšējo motivāciju un līdz ar to par pedagoga attieksmi pret bērnu kā objektu vai subjektu. Aplūkojot bērnu un viņa darbību mācību vidē pedagoģiskajā procesā no kopveseluma pozīcijām, viņa emocionālo attieksmi pret darbību var vērtēt pēc vairākiem kritērijiem. Tie ir:

- bērna attieksme pret darbības mērķi, proti, vai bērns pats izvēlas darbības mērķi, t.i., viegli pieņem un motivē sevi darbībai vai arī darbību uzspiež pedagogs;
- mācību vides nodrošinājums bērna pētnieciskajai darbībai, eksperimentiem, sevis radošai atklāsmei;
- mijiedarbības raksturs starp pedagogu un bērnu;
- darbībai nepieciešamo prasmju kvalitāte (Lieģeniece, 1992).

Šie un citi kritēriji arī motivē bērnu darbībai un sekmē viņa vērtību veidošanos. Vislabākās sekmes mācībās bērniem nodrošina vide, kur viņi nejūtas apdraudēti un kur tiek pieņemta un atbalstīta izziņāšanas tieksme. Skolotāja rada grupā tādu gaisotni, kurā jūtams šāds atbalsts. Valodas sabiedriskais aspekts ir viens no noteicošajiem izaugsmes faktoriem. Patstāvīga

saskarsme un mutiskā, kā arī rakstiskās valodas pieredze dažādos veidos palīdz bērniem veidot personiskos uzskatus par to, ko nozīmē būt izglītotam lasīšanā un rakstīšanā.

Bērni apgūst saziņas vai valodas prasmes lietojot valodu visdažādākajos veidos – sarunās, rotaļās un dziedot. Kad skolotāja runā ar bērniem par to, kas viņus interesē un uzdod jautājumus, lai bērni dotu izvērstākas atbildes, tie attīsta savas spējas dalīties personiskajā pieredzē un domās. Ierosmi sarunām gan grupās, gan individuāli bieži var gūt no reālajā dzīvē pieredzētā – spēlēm, teātru, koncertu un citu pasākumu apmeklējumiem.

Pētījumi psiholoģijā un pedagoģijā norāda, ka bērna runas un valodas sistēmas attīstību nedrīkst atstāt pašplūsmā. Iepazīstoties ar dažādu autoru darbiem valodas apgūšanā (D. Lieģeniece, R. Boša, V. Golubina un citi), darba autore var secināt, ka bērns apgūst valodu, saskaroties ar pieaugušo runu, pētot dažādus priekšmetus, apgūstot izziņu par sevi, savu tuvāko apkārtni, vērojot dabas objektus, darbojoties dažādās jomās, spēlējoties, rotaļājoties pieaugušā vadībā un savu vienaudžu pulkā.

Nākamajā nodaļā raksturotas didaktiskās rotaļas un to nozīme valodas attīstībā bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem.

3. DIDAKTISKĀS ROTAĻAS UN TO NOZĪME VALODAS ATTĪSTĪBĀ BĒRNIEM AR GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM

Rotaļas nozīmi harmoniskā un vispusīgā attīstībā pamanījuši un centušies izskaidrot daudzi psihologi un pedagogi – D. Elkoņins, A. Ļubļinska, K. Dēķens, D. Dzintare, R. Boša u.c. Balstoties uz viņu pētījumiem, rotaļa tiek raksturota kā darbības veids, kuras gaitā bērns izzina apkārtējo pasauli.

Bērnība ir rotaļu laiks, tā ir galvenā aktivitāte šajā dzīves posmā, tādēļ tas ir plaši apskatīts jautājums psiholoģiskajā un pedagoģiskajā literatūrā. Bērnā šajā laikā ir raksturīga atvērtība un vēlme darboties, jo tas ir vienīgais veids kā iepazīt daudzveidīgo pasauli. Caur rotaļu bērns izzina sevi, lietas un parādību, priekšmetu sakarības.

Darba autore izceļ dažas būtiskākās atziņas:

- K. Dēķens ir akcentējis domu, ka bērns agrīnajā vecumā rotaļājas, lai iemācītos pārvaldīt savu ķermeni. Viņš ar prieku vingrina locekļus, bez mitas kustas un skrej, lec un kāpj, šūpojas un dejo, dzied un klaigā. Vēlāk seko rotaļas, kurās bērns darbojas ar priekšmetiem (Dēķens, 1919).
- D. Elkoņins uzskata, ka rotaļa agrā bērnībā motivē bērnu darbībai. Ar dažiem priekšmetiem bērns brītiņu parotaļājas, tad tos atstāj, bet pie citiem viņš atgriežas no jauna, atkal un atkal (Элконин, 1971).
- Četru līdz sešu gadu vecumā galveno vietu bērnu dzīvē ieņem radošās rotaļas (simboliskās rotaļas). Psihologi radošo rotaļu aplūko kā bērna brīvu, radošu darbību, kurā bērns, balstoties uz pieredzi, radoši attēlo vēroto un pārdzīvoto – notikumus ģimenē, apkārtņē, pasakās utt. (Dzintere, 1997).

Rotaļa ir bērna jūtu, prāta un gribas attīstības skola. Pirmsskolas vecuma bērni rotaļās un spēlēs apgūst sabiedriskās uzvedības pirmās iemaņas, tās modina interesi par apkārtni, dabu. Rotaļās bērni attīsta valodu, bagātina vārdu krājumu, vienlaikus attīstot atmiņu, iztēli, tīšo uzmanību.

Pedagoģiskajā literatūrā izšķir divas rotaļu grupas:

1. Rotaļas ar atklātiem, fiksētiem noteikumiem:
  - didaktiskās rotaļas;
  - kustību rotaļas;
  - muzikālās rotaļas.
2. Rotaļas ar slēptiem noteikumiem:
  - radošās rotaļas;
  - sižetiskās lomu rotaļas;

- dramatizācijas rotaļas;
- celtniecības rotaļas (Dzintere, Pučure, 2003).

Didaktiskās rotaļas.

Pedagogi plaši savā darbā ar bērniem izmanto didaktiskās rotaļas, jo tās paplašina bērnu priekšstatus, palīdz nostiprināt un pielietot zināšanas ko guvuši iepriekš.

Autore savā darbā pievērsās didaktiskajām rotaļām, jo tās atvieglo mācīšanas procesu, tās padara mācīšanās procesu interesantāku, bērniem saprotamā un saistošā darbībā.

S. Šmakovs didaktiskās rotaļas un spēles iedala trīs grupās:

- rotaļas un spēles ar „stingriem noteikumiem”;
- rotaļas un spēles ar brīviem noteikumiem, kas tiek izvirzīti rotaļas laikā;
- rotaļas un spēles, kurās ir gan „stingri noteikumi”, gan tiek veidoti rotaļas laikā (Шмаков, 1994).

Raksturīga didaktiskās rotaļas iezīme ir rotaļas uzdevums. Tas modina bērnos interesi, izraisa viņu aktivitāti, vēlēšanos rotaļāties. Rotaļas uzdevums bieži vien ir izteikts pašā rotaļas nosaukumā un veido rotaļas sākumu.

Krievu pedagogs M. Skatkins uzsver, ka didaktiskās rotaļas un spēles galvenā īpatnība ir tā, ka tajās mācību uzdevumi bērnam netiek izvirzīti tieši, bet maskētā veidā. Bērna nolūks nav mācīties, rotaļāties, bet rotaļas laikā kaut ko apgūt. Tieši tas nosaka didaktiskās rotaļas un spēles dziļo jēgu (Skatkins, 1985).

Var secināt, ka didaktiskā rotaļa ļauj realizēt visas mācību funkcijas, kā arī tā ir valodas attīstības veicinātāja. Autore domā, ka bērniem rotaļu noteikumu apgūšana un, protams, to ievērošana veicina patstāvību un paškontroli.

Didaktiskai rotaļai ir noteikts rezultāts, kas ir rotaļas nobeigums. Tāpat didaktiskās rotaļas ir praktiska darbošanās, kurā bērni izmanto nodarbībās iegūtās zināšanas. Tajā parādās arī kļūdas un grūtības, ko skolotāja palīdz novērst un pārvarēt.

Autore uzskata, ka bērni pirmsskolas vecumā ir ļoti enerģiski, viņiem patīk aktīva darbība, tā attīstot savu aktivitāti un izziņas darbību – domāšanu, atmiņu, valodu u.c. Taču šajā vecumposmā bērna rotaļās, protams, ir jāpiedalās pieaugušajiem, kas bērniem dod padomu, ieteikumus un atbalstu. Tomēr prakse liecina, ka vecāki savas aizņemtības dēļ ļoti maz līdzdarbojas bērnu rotaļās un aktivitātēs, to galvenokārt atstājot pirmsskolas pedagoga ziņā. Rotaļu veidi ir ļoti dažādi, katram veidam ir liela nozīme bērna valodas attīstībā, taču darba autore galveno uzmanību pievērš didaktiskajām rotaļām, jo uz tām balstās pētījuma daļa.

Autore uzskata, ka skolotājiem bērnu rotaļu darbībā jaunas didaktiskās rotaļas jāievieš pakāpeniski ar aizvien sarežģītāku didaktisko uzdevumu un tām ir jābūt cieši saistītām ar

pirmsskolas izglītības programmu. Šādi darbojoties un ievērojot pakāpeniskumu, ar didaktisko rotaļu palīdzību bērniem pilnvērtīgāk un veiksmīgāk noritēs valodas attīstība.

Vārdu krājuma aktivizēšana ir cieši saistīta ar bērna vispārējo attīstību, ar viņa redzesloka paplašināšanos. Katrs vārds, ko bērni uzzina, ir jauns, konkrēts priekšstats par apkārtējās pasaules priekšmetiem un parādībām. Tāpēc vārdu krājums jāaplūko ciešā saistījumā ar tiem iespaidiem, ko bērni gūst no apkārtējās dzīves (Udaļcova, 1983).

Autore novērojusi, ka ievērojama daļa pirmsskolas vecuma bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem labi saprot pieaugušā runu, tomēr bērni nereti vārdu aizstāj ar žestu. Pedagoģa uzdevums ir rosināt bērnus uz runas aktivitāti, ar rotaļas palīdzību iesaistīt bērnus sarunā un ieviest viņu aktīvajā vārdu krājumā jaunus vārdus.

Tā, piemēram, priekšmetu nosaukumi tiek nostiprināti dažāda satura didaktiskajās rotaļās. Bērni izņem dažādus priekšmetus no „brīnummaisiņa”, rotaļā „Atrodi rotaļlietu!” meklē tās grupas telpā, rotaļās, „Uzmini, kas rokā!”, „Uzmini, kas paslēpts!” nosaka tās pēc taustes, uzdod jautājumus par priekšmetiem un rotaļlietām.

Vairākās didaktiskajās rotaļās, kas domātas pirmsskolas vecuma bērniem, tiek risināti sakarīgas runas attīstīšanas uzdevumi. Rotaļājoties bērns nosauc priekšmetu un stāsta par tā galvenajām pazīmēm (krāsu, formu, lielumu). Bērns pastāsta, kur dzīvo attēlā redzami dzīvnieki, ko dara ar lelli.

Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem vecumā no četriem līdz sešiem gadiem varētu izmantot didaktiskās rotaļas, kas piemērotas bērniem vidējā un vecākajā pirmsskolas vecumā. Didaktiskās rotaļas, ko izmanto darbā ar vidējā pirmsskolas vecuma bērniem, dod iespēju risināt sarežģītākus un daudzveidīgākus mācīšanās uzdevumus, nekā tos, kas minēti iepriekš. Tas atkarīgs no katra bērna individuālajām spējām un veselības stāvokļa. Aptuveni četrus gadus vecumā bērnu pieredze jau kļuvusi bagātāka, viņiem jau uzkrājušies konkrēti priekšstati par apkārtējo pasauli. Vairāk attīstīta arī bērnu valoda. Parasti šī vecuma bērns uzdod daudz jautājumu. Tas liecina par augstāku domāšanas un patstāvības līmeni, tāpēc viņu jau var iesaistīt tādās rotaļās, kurās jāizmanto agrāk iegūtās zināšanas (Udaļcova, 1983).

Vidējā pirmsskolas vecuma bērni vēl jā māca pareizi izrunāt skaņas, taču šis uzdevums tiek risināts galvenokārt individuāli, jo vairumam bērnu jau jāpārvalda dzimtās valodas skaņu (skaņu izrunas) kultūra. Nodarbības ar bērniem, kuri nav apguvuši vienu vai otru skaņu, var izmantot jaunākās grupas bērniem domātās rotaļas. Rotaļas izvēlās atkarībā no tā, kādas skaņas jānostiprina. Šeit var izvēlēties tādas rotaļas, kā „Bites”, „Zāģētāji”, u.c.

Didaktiskās rotaļas tiek izmantotas arī, lai pirmsskolas vecuma bērniem attīstītu sakarīgu runu – prasmi nosaukt priekšmetus un pastāstīt visu, kas par to zināms, pastāstīt, kas

uzzīmēts attēlā; raksturot bērna apģērbu; pastāstīt, kādā ziņā uzzīmētie priekšmeti ir līdzīgi un kādā ziņā tie atšķiras; kādas pārmaiņas izdarītas rotaļlietu izvietojumā.

Vecākā pirmsskolas vecuma bērniem domātajās didaktiskajās rotaļās stāstītprasmes attīstīšanas, vārdu krājuma aktivizēšanas, pareizas skaņu izrunas mācīšanas uzdevumi ietverti komplicētākā saturā.

Vārdu krājums vecākā pirmsskolas vecuma bērniem ir samērā liels, tomēr daudzu vārdu nozīme viņiem vēl ne vienmēr ir skaidra. Bērni ar garīgās attīstības traucējumiem maz lieto darbības vārdus un īpašības vārdus, kaut gan vajadzība pēc tiem ir. Parasti uzskata, ka šā vecuma bērni jau zina vārdu nozīmi, tomēr ne vienmēr tas tā ir, tāpēc didaktisko rotaļu gaitā bērniem jāamāca vārdu nozīme.

Piecu līdz sešu gadu veciem bērniem ir svarīgi pareizi izrunāt skaņas, jo skaņu izrunas traucējumi var aizkavēt bērnu savstarpējo attiecību veidošanos, negatīvi ietekmēt bērna turpmākās mācības. Šajā vecumā bērni parasti jau ir apguvuši pareizu skaņu izrunu un vairums no viņiem tās izrunā pareizi. Ar bērniem, kuriem ir kļūdas skaņu izrunā, jāveic individuālais darbs. Dažiem bērniem nav pietiekami augsta valodas skaņu kultūra; viņiem ir neskaidra izruna, viņi neprot regulēt savas balss spēku, intonāciju, izteiksmīgumu, nemāk pareizi elpot. Skaidras izrunas attīstīšanai izmanto rotaļas ar ātrrunām, kustību rotaļas ar dialogiem (Kalniņa, Skrube, 1983).

Autore, analizējot pedagoģisko un psiholoģisko literatūru par didaktisko rotaļu nozīmi valodas attīstībā pirmsskolas vecuma bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem, secināja, ka, lai bērni apgūtu un nostiprinātu zināšanas, prasmes un iemaņas, nepieciešami vairākkārtēji paskaidrojumi un vingrināšanās. Vingrinājumi dod vislabākos rezultātus, ja tie ir ietverti interesantā formā, kas saistīta ar darbību. Darba autore domā, ka tā ir profesionāli organizēta didaktiskā rotaļa gan nodarbību, gan ārpusnodarbību laikā.

Nākamajā nodaļā raksturota un analizēta didaktiskās rotaļas izmantošana pirmsskolas izglītības iestādē.

4. DIDAKTISKĀS ROTAĻAS IZMANTOŠANA PIRMSSKOLAS IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒ

4.1. Pētījuma organizācija un metožu raksturojums

Pirmsskolas iestādes galvenais uzdevums bērnu izglītošanā ir, sākot ar jaunāko vecumu, bērniem ne vien sniegt zināšanas, veidot prasmes un iemaņas, bet arī attīstīt noteiktas domāšanas spējas, fiziski un psiholoģiski gatavot bērnu intelektuālajam darbam. Īstenojot šo uzdevumu, svarīga nozīme ir arī didaktiskajām rotaļām.

Didaktiskās rotaļas – tā nav tikai bērnu nodarbināšana brīvajā laikā, bet gan plānots un mērķtiecīgs pedagoģiskais paņēmieni viņu zināšanu paplašināšanai un nostiprināšanai. Didaktisko rotaļu un spēļu procesā bērni mācās jaunos, rotaļu apstākļos praksē patstāvīgi izmantot nodarbībās iegūtās zināšanas par apkārtējo īstenību. Tas ļoti labvēlīgi ietekmē viņu garīgo attīstību, palīdz apzināti iepazīt apkārtējo pasauli (Udaļcova, 1983).

Jo saturīgāka ir rotaļas darbība un noteikumi, jo aktīvāk darbojas bērni. Tas pedagogam dod iespēju veidot bērnu savstarpējās attiecības – prasmi darboties rindas kārtībā atbilstoši rotaļas noteikumiem, ievērojot rotaļas dalībnieku vēlmes (Lihāčeva, 1998).

Lai varētu vadīt didaktiskās rotaļas un spēles, vajadzīga liela pedagoga meistarība. Izraugoties didaktiskās rotaļas pedagogam jāņem vērā to, kādu programmas uzdevumu viņš risinās ar šo rotaļu palīdzību, kā tas sekmēs bērnu garīgās aktivitātes attīstību. Skolotājam jāpanāk, lai didaktiskās rotaļas struktūra nonāktu līdz katra bērna apziņai. Tāpēc nepieciešams rūpīgi gatavoties rotaļas vadīšanai: jāpārdomā, kā precīzi, skaidri, īsos vārdos izskaidrot rotaļas saturu, noteikumus, darbību, kādus didaktiskos uzdevumus izvirzīt, jāpārdomā arī, kuriem bērniem rotaļas gaitā pievērst īpašu uzmanību, jo kādam varbūt uzdevums sagādās grūtības un pedagoga uzdevums ir palīdzēt bērnam noticēt saviem spēkiem (Brēdiķe, 1999).

Apskatot jautājumu par didaktisko rotaļu organizēšanu bērniem ar dažādām zināšanām, bieži aizmirst par vairāk attīstītiem, apdāvinātiem audzēkņiem. Attiecībā uz tiem prasības atbilstoši jāpalielina, rotaļa jā sarežģī, jāpapildina ar citiem uzdevumiem un noteikumiem, lai bērniem nezustu par to interese, lai, tieši otrādi, jaunas prasības mobilizētu viņus izpildīt komplicētus uzdevumus, kuru veikšanai nepieciešama lielāka uzmanība un spēku sasprindzinājums (Holeciova, Klindova, Berdihova, 1967).

Autore, strādājot pirmsskolas izglītības iestādē novērojusi, ka didaktiskā rotaļa, tāpat kā cita interesanta rotaļa, izraisa prieku un modina vēlēšanos gūt sekmes. Kad bērns rotaļājas, viņam ir pacilāts garastāvoklis. Tas veicina tādu intelektuālu uzdevumu sekmīgu atrisināšanu, kurus ārpus rotaļas viņš ne vienmēr var atrisināt.

Pedagoģijas pētīšanas metodes ir zinātnē pārbaudīto un pieņemto darbības noteikumu un paņēmienu sistēma, ko izmanto pedagoģisko parādību izziņā jaunu ticamu faktu, sakaru un likumu atklāšanai, vērtēšanai un vispārināšanai par pedagoģisko realitāti (Špona, Čehlova, 2004).

Pētījums ir mērķtiecīgi organizēta izziņas darbība, kas virzīta uz pētījuma hipotēzes pārbaudi vai pētījuma jautājuma noskaidrošanu, izmantojot zinātniskas metodes (Rasčevska, Kristapsone, 2000).

Lai izpētītu bērnu valodas attīstību ar didaktiskās rotaļas palīdzību autore izmantoja novērošanu un vecāku anketēšanu. Tālāk autore sniegs pedagoģiskajā pētījumā izmantoto metožu raksturojumu, dažādu autoru skatījumā.

Novērošana.

Novērošana – pedagoģijas un psiholoģijas pētniecības metode, ar ko var iepazīt cilvēku dažādās situācijās un darbībās, konstatēt pārmaiņas un to iemeslus (Ģimenes enciklopēdija, 1.daļa, 1989).

Novērošana – tā ir mērķtiecīga psihi izpausmju uztvere pētāmo uzvedībā un darbībā. Šīs metodes pamatā ir novērošanas plāns, kuru nosaka izvirzītā hipotēze, Novērošanas jēga ir nevis vienkāršā faktu reģistrācijā, bet to zinātniskā izskaidrojumā (Vorobjovs, 1996).

Novērošana ir bērnu vērošanas process, kas parasti notiek, nepārtraucot notiekošo darbību. Novērojot bērna atbildi uz ikdienas regulārajām darbībām un nodarbībām, var iegūt informāciju par bērna prasmju līmeni, to, kam bērns dod priekšroku, un par viņa vispārējo attīstību (Bērncentrētu programmu veidošana, 1999).

Novērošanai kā bērna psihiskās pētīšanas metodei raksturīgi tas, ka pētītājs fiksē bērna darbību, izteikumus, apzinās katra bērna attīstību.

Dz. Albrehta izšķir:

- tiešo, netiešo novērošanu;
- atklāto un slēpto novērošanu.

Tās var būt arī:

- nepārtrauktas, diskretas;
- monogrāfiskas vai šauri specializētas (Albrehta, 1998).

Novērojums sevī ietver informācijas atlasīšanu tiešās novērošanas ceļā. Novērotāja uzdevums ir fiksēt visus bērna uzvedības elementus, saskaņā ar izpētes mērķi un uzdevumiem.

Novērošana ir senākā metode un arī viena no visizplatītākajām pedagoģisko pētījumu metodēm. Darba autore novērošanu izmantoja, lai novērotu bērnu aktivitāti rotaļās, ar kuru palīdzību veicina, aktivizē valodas attīstību. Autore izmantoja tiešu, atklātu novērošanu, kas ir

piemērota metode, lai veiktu pētījumus pirmsskolas izglītības iestādē, jo pedagogs vienmēr atrodas tiešā kontaktā ar bērnu un viņam ir iespēja virzīt bērna darbību vajadzīgajā virzienā, ja tas ir nepieciešams.

Anketēšana.

Anketēšana – ir speciāli izstrādātu anketa palīdzību veicama sociāli psiholoģiskas izpētes metode (Vorobjovs, 1996).

Anketēšanas metodei ir vairākas priekšrocības, pētnieks vienlaikus var aptvert lielu skaitu cilvēku, tās organizēšanai jāpatērē daudz mazāk laika nekā intervijai vai citām pētīšanas metodēm. Anketu materiāla apraksts ir pateicīgs apstrādei un skaitliskajai analīzei. Anketēšana paredz pilnīgu anonimitāti, ja tas nepieciešams. Anketai dažreiz pētījumā varbūt galvenā loma, dažreiz tikai palīgroma (Albrehta, 1998).

Anketēšana tiek praktizēta:

- izpētes sākumā, lai iegūtu empīriskus materiālus par objektu;
- kā viena no pētīšanas metodēm;
- lai kontrolētu iegūto materiālu un secinājumu pareizību.

Anketas jautājumus var klasificēt sekojoši:

- pēc satura – demogrāfiskos un izzinošos jautājumus. Demogrāfiskie jautājumi palīdz noskaidrot pētāmā objekta vecumu, dzimumu, ģimenes sastāvu, dzīves vietu, u.c., ar izzinošo jautājumu palīdzību, izzinām darbības motīvus, vērtējumus, uzskatus;
- pēc formas – atklātajos un slēgtajos jautājumos. Atklātais ir tāds jautājums, uz kuru anketas atbildētājs atbild brīvi pēc saviem ieskatiem. Slēgtajiem jautājumiem atbilžu varianti uzrādīti anketā (Vorobjovs, 1996).

Pētījums tika veikts no 05.01.2009. – 05.11.2009. Jelgavas pirmsskolas izglītības iestādē, speciālajā grupā. Pētījumā novēroto bērnu vārdi ir mainīti. Bērnu vecums četri līdz seši gadi. Praktiskais darbs valodas attīstības veicināšanas novērošanā uzsākts ar:

- vecāku anketēšanu;
- bērnu zināšanu izvērtēšanu janvārī;
- veicot rotaļnodarbību plānošanu, ietverot tajās dažādas didaktiskās rotaļas valodas attīstībai;
- bērnu zināšanu izvērtēšanu novembrī.

Speciālo grupu apmeklē pieci bērni, kuru vecums no četriem līdz septiņiem gadiem. Trīs no bērniem ir zēni un divas meitenes. Viens no bērniem ir krievu tautības, ģimenē sarunu valoda ir krievu, kaut arī viens no vecākiem labā līmenī pārvalda latviešu valodu. Kopumā izvērtējot grupas bērnu valodas attīstības līmeni, autore konstatēja, ka bērnu valodas krājums ir ierobežots – pārsvarā lietvārdi, nedaudz darbības vārdi. Bērni uz jautājumiem atbild labprāt,

bet ar vienu vārdu. Teikumi īsi, vārdi nesaskaņoti locījumā, dzimtē, skaitlī. Traucēta arī skaņu izruna, balsīgos līdzskaņus izrunājot līdzīgi nebalsīgajiem līdzskaņiem. Novērojot bērnus nodarbību un ārpusnodarbību laikā, autore izveidoja tabulu ar katra bērna raksturojumu un pedagoģiskajiem uzdevumiem, kuri īstenojami pētījuma gaitā.

4.1. tabula

Bērnu individuālais raksturojums

Bērna vārds, vecums	Individuālās izpausmes	Pedagoģiskais uzdevums
Alla , seši gadi	Labprāt kontaktējas ar bērniem un pieaugušajiem. Pēc parauga visas skaņas izrunā pareizi, bet patstāvīgā runā tās nelieto, (jauc, izlaiž), traucēta zilbju struktūra, vārdu krājums zem normas, divvalodība.	Paplašināt vārdu krājumu ar vārdiem atbilstoši tēmai. Vingrināt saskaņot lietvārdus ar īpašības vārdiem dzimtē, skaitlī. Attīstīt prasmi klausīties, izprast un atbildēt uz jautājumiem.
Ance, četri gadi	Atrodies grupā, pārsvarā pozitīvs noskaņojums. Skaņu izruna neskaidra, vārdu krājums zem vecumam atbilstošas normas, teikumus neveido, dažkārt atbild ar vienu vārdu.	Vingrināt elpošanas aparātu, vingrināt saklausīt un atdarināt dabā dzirdamās skaņas, veicināt runas aktivitāti.
Elvis, seši gadi	Kontaktējas ar bērniem un pieaugušajiem, labprāt iesaistās rotaļnodarbībās. Valoda skaidra, skaņu izruna pareiza, vārdu krājums neatbilst vecuma normai. Par sižetisku attēlu stāsta atsevišķiem vārdiem.	Paplašināt vārdu krājumu atbilstoši tēmai. Vingrināt saskaņot lietvārdus ar īpašības vārdiem dzimtē un skaitlī. Rosināt iesaistīties sarunā, atbildēt uz jautājumiem, mācīties uzdot jautājumus pašam.
Artis, septiņi gadi	Biežas garastāvokļa maiņas, pie vismazākās neveiksmes pārtrauc darboties. Ja uzmundrina un paslavē labprāt atgriežas pie iesāktās nodarbes. Nepareiza skaņu izruna, traucēta zilbju struktūra, vārdu krājums neatbilst vecuma normai.	Vingrināt saklausīt un izrunāt atsevišķas skaņas vārdos. Izprast jēdzienu(priekšmetu, parādību nosaukumus. Veicināt brīvās runas iemaņu attīstību, izmantojot stāstījumu par redzēto, dzirdēto, piedzīvoto.
Rauls, seši gadi	Ātri satraucās, bet saņemot atbalstu un mīļus vārdus arī ātri nomierinās. Skaņu izruna pareiza, vārdu krājums neatbilst vecuma normai.	Paplašināt vārdu krājumu ar vārdiem atbilstoši tēmai. Saskaņot lietvārdus ar īpašības vārdiem skaitlī un dzimtē. Vingrināt veidot vienkāršus teikumus.

Lai veiktu bērnu valodas attīstības izvērtēšanu, autore izvirzīja sekojošus kritērijus:

- vārdu krājums;
- gramatiski pareiza runa;
- stāstītprasme.

Bērnu valodas attīstības līmeņu kritērijus autore izveidojusi, balstoties uz R. Bošas metodiskajām rekomendācijām un pedagoģiskiem novērojumiem, skatīt tabulā 4.2.

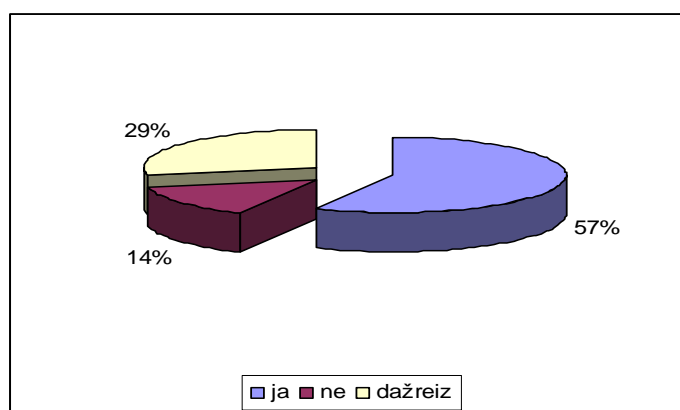
Kritēriji bērnu valodas attīstības vērtēšanai

Valodas attīstības kritēriji	Augsts līmenis	Vidējs līmenis	Zems līmenis
Vārdu krājums	Vārdu krājums atbilst vecumam.	Vārdu krājums ierobežots.	Vārdu krājums mazs.
Gramatiski pareiza runa	Veido teikumus atbilstoši gramatiskiem likumiem.	Veido vienkāršus teikumus.	Teikumus neveido.
Stāstīprasme	Veido stāstījumu patstāvīgi.	Veido stāstījumu ar jautājumu palīdzību.	Neveido stāstījumu.

Autore, vērojot ikdienā bērnus - kustību rotaļās, nodarbībās, pastaigās, nākusi pie slēdziena, ka ārpus pirmsskolas iestādes bērniem ir maz iespēju aktīvai darbībai un veiksmīgai valodas attīstībai. Tāpēc, lai izzinātu vecāku attieksmi pret bērna aktivitātes (rotaļas) valodas attīstīšanas veicināšanas nozīmīgumu, ir nepieciešama vecāku anketēšana. Pētījumā piedalījās septiņi vecāki. Vecāku anketā bija desmit atbilžu varianti (skatīt 1. pielikumā).

4.2. Pētījuma rezultātu un apkopojumu analīze

Veicot anketu rezultātu apstrādi, apstiprinājās autores vērojums par to, ka ārpus pirmsskolas iestādes bērniem ir maz iespēju aktīvai darbībai. Atbildes uz pirmo jautājumu, vai klausāties, ko stāsta bērns, liecina par vecāku attieksmi pret bērna pārdzīvojumiem (4.1. att.).

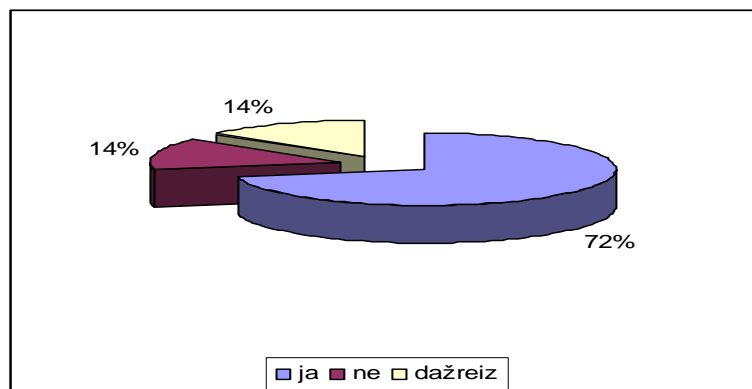

4.1.att. Ieklausīšanās bērna stāstījumā

Vecāku sniegto atbilžu analīze liecina, ka 57% respondentu klausās, ko stāsta viņu bērns, 14% - neklausās, ko stāsta bērns un 29% - dažreiz klausās, ko stāsta bērns.

Tikai puse no vecākiem uzskata, ka tas ko bērns stāsta ir svarīgi, pārējie ir aizņemti ar savām ikdienas problēmām un neieklausās bērna teiktajā. Pēc viņu domām galvenais ir bērnu materiālo vajadzību apmierināšana.

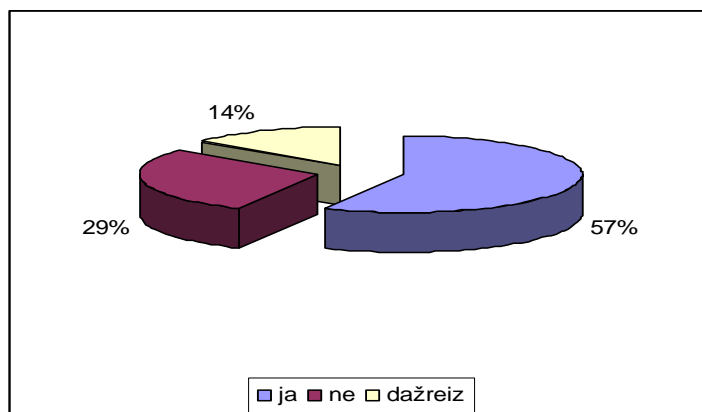
Anketas otrais jautājums, vai klausoties bērnā vecākiem vienmēr ir acu kontakts, raksturo vecāku un bērnu saskarsmes nozīmīgumu (4.2. att.).

4.2.att. *Acu kontakts ar bērnu*

Vecāku atbildes uz šo jautājumu atklāj, ka 72% vecāku acu kontaktu uzskata par svarīgu, 14% - tas nav būtiski, un 14% - dažreiz skatās uz bērnu, kad tas runā.

Tie vecāki, kuri sarunājoties, vai vienkārši uzklausat savu bērnu izmanto acu kontaktu, parāda, ka bērns viņiem ir svarīgs – viņš ir vērtība, iespējams pārējie neizprot šī saskarsmes veida nozīmīgumu bērna attīstībā un tālākās saskarsmes veidošanā. Trešais jautājums, vai bērna stāstījums ir vecākiem svarīgs, anketā iekļauts, lai precizētu, cik vecāki nopietni un līdzvērtīgi uztver bērnu (4.3. att.).

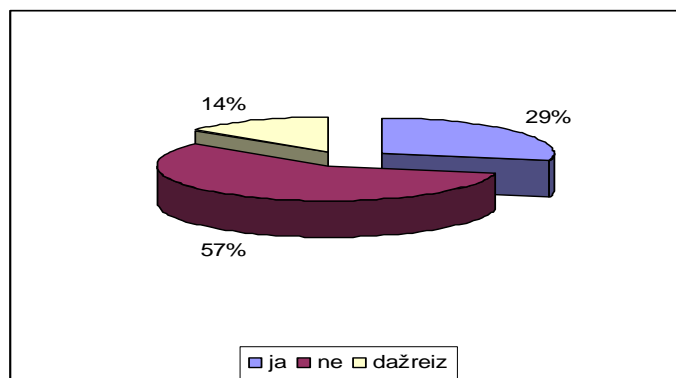

4.3.att. *Bērna stāstījuma vērtējums*

Vecāku atbildes uz šo jautājumu ir, ka 57% vecāku ir svarīgs bērna stāstījums, 29% - tas nav svarīgs, 14% vecāku dažreiz ir svarīgs bērna teiktais.

Salīdzinot ar 4.1. attēlu, var secināt, ka tie vecāki, kuri uzklausa savus bērnus, tiem arī ir svarīgs viņu teiktais.

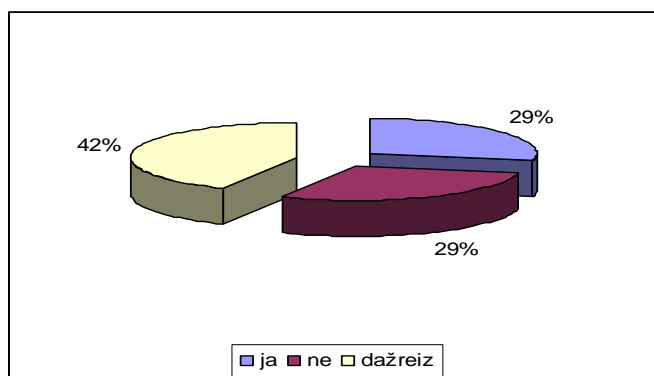
Lai noskaidrotu vecāku attieksmi par bērnu literatūru, autore piedāvāja vecākiem jautājumu, vai katru dienu atrodāt laiku pastāstīt, vai izlasīt bērnam pasaku, atbildēs atklājās vecāku attieksme (4.4. att.).

4.4.att. Lasīšanas, stāstīšanas izmantošana

Kā redzams 4.4. attēlā, sniegtas atbildes, no kurām 29% vecāki katru dienu var veltīt laiku pasaku lasīšanai un stāstīšanai, 57% - katru dienu nav laika pasakām, bet 14% vecāku tam var atlicināt laiku dažreiz.

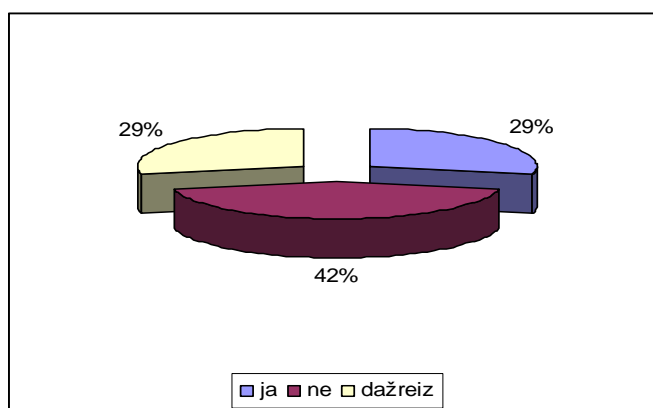
Ļoti neliels procents vecāku apzinās, cik svarīga ir pasaka bērna valodas attīstībā, tam pamatā varētu būt vecāku informācijas trūkums pedagoģijas un psiholoģijas jautājumos. Piektais jautājums nav mazāk svarīgs, vai plānojat pastaigas kopā ar bērnu, atbildes norāda, cik nozīmīgs vecākiem ir viņu mazulis. Tāpat kā lasīšana un klausīšanās arī kopīgas pastaigas sekmē bērna vispusīgu attīstību (4.5. att.).

4.5.att. Mērķtiecīgas pastaigas kopā ar bērnu

Apskatot 4.5. attēlu varam secināt, ka 29% vecāku bieži plāno mērķtiecīgas pastaigas kopā ar bērnu, 29% - šādas pastaigas neplāno, bet 42% vecāku tās plāno dažreiz.

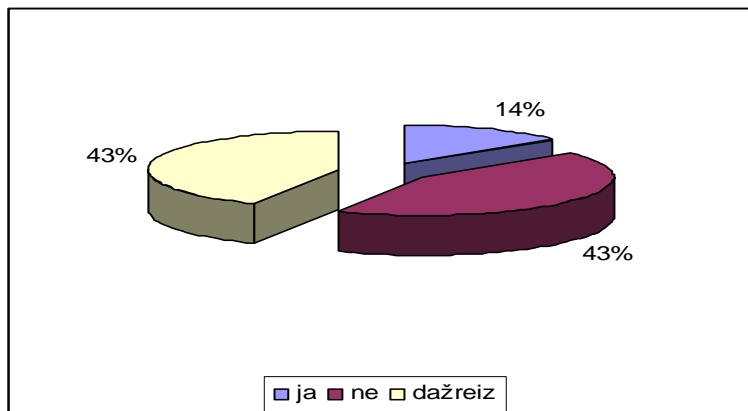
Liela daļa vecāku uzskata, ka šādas pastaigas nav nepieciešamas, svaigā gaisā bērns uzturas tajā laikā, kad atrodas pirmsskolas izglītības iestādē un pa ceļam uz mājām. Bērnam nepieciešamas kustības. Lai noskaidrotu vecāku uzskatus, anketā ietverts sestais jautājums (4.6. att.).

4.6.att. Nodarbošanās ar bērnu interesējošām aktivitātēm

Apskatot 4.6. attēlu un vecākiem atbildot uz anketas (1.pielikums) sesto jautājumu, vai jums bieži pietiek laika, lai nodarbotos ar bērnu interesējošām aktivitātē, redzams, ka 29% vecāku atbildējuši apstiprinoši, 42% - nav laika šādām aktivitātēm un 29% vecāku dažreiz ir laiks nodarboties ar bērnu interesējošām rotaļām un spēlēm.

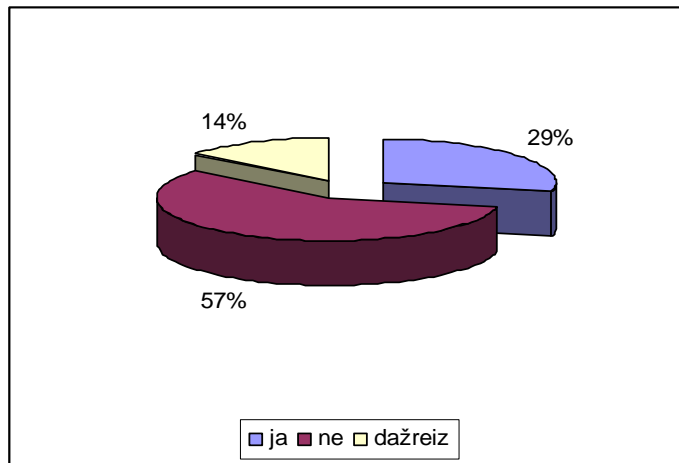
Pēc iegūtajām atbildēm autore var secināt, ka pārsvarā visas aktivitātes paliek pirmsskolas izglītības iestādes ziņā, vecāki to pilnībā atbalsta. Tomēr autore vēlās noskaidrot vai ir kopīgas rotaļspēles bērnam un vecākiem brīvajā laikā. Bērnam patīk rotaļāties kopā ar vecākiem, bet ne vienmēr tam gatavi vecāki (4.7. att.).

4.7.att. Rotļspēles bērnam un vecākiem

Atbildēs redzama vecāku attieksme par kopīgā rotaļām. 14% vecāki spēlējas kopā ar savu bērnu, 43% - noliedza, ka bērns labprāt rotaļājas kopā ar viņiem un 43% vecāku apstiprināja, ka dažreiz bērns labprāt rotaļājas kopā ar viņiem.

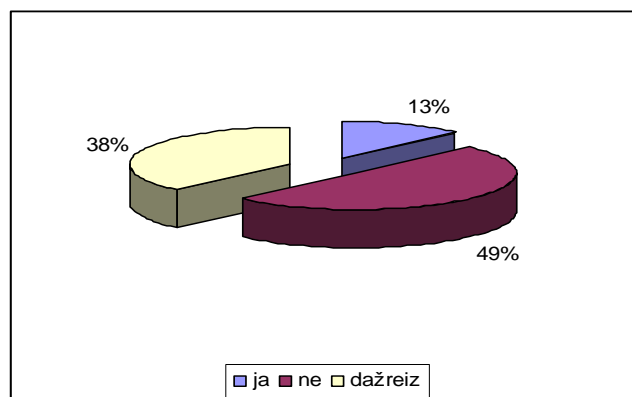
Bērns vēlās rotaļāties kopā ar vecākiem tad, ja viņš saņem atbalstu un pozitīvu novērtējumu, diemžēl pārsvarā gadījumu vecāki ir pārāk aizņemti, steidzīgi un neiecietīgi. Viņi nespēj nolaisties līdz bērna līmenim un cenšas bērnu pamācīt un kritizēt, tad arī bērnam pazūd vēlšanās rotaļāties kopā ar vecākiem. Astotais anketas jautājums sniedz ieskatu, vai vecāki ar bērniem pārrunā savus iespaidus un emocijas (4.8. att.).

4.8. att.. Pārrunas par grāmatām

Vecāku sniegto atbilžu analīze deva rezultātus, ka 29% vecāku pārrunā kopīgi lasīto literatūru, 57% - nepārrunā un 14% vecāku tikai dažreiz pārrunā.

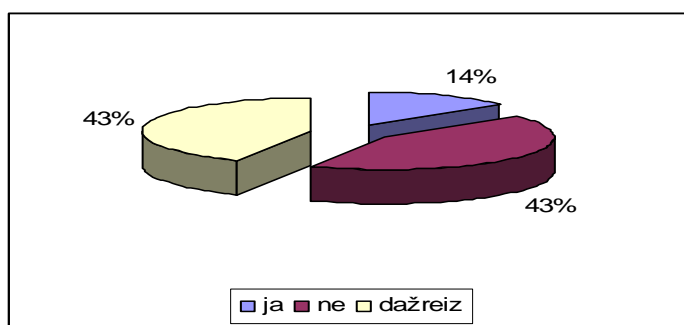
Pārrunā tikai tie vecāki, kuri izprot literatūras nozīmi bērna attīstībā, pārējie to nedara, jo salīdzinot ar 4.4. attēlu redzams, ka šie 57% vecāku bērniem grāmatas nelasa. Anketas jautājums, pasākumi kopā ar bērnu, raksturo vecāku un bērnu saskarsmes nozīmīgumu. Kopīgi pasākumi un aktivitātes ciešāk vieno un rada kopīgas intereses ģimenē (4.9. att.).

4.9. att. Pasākumi kopā ar bērnu

Vecāku atbildes atklāj, ka 13% vecāku organizē pasākumus katru dienu, 49% - neorganizē nemaz un 38% vecāku organizē pasākumus dažreiz.

Ne visas ģimenes pilnā mērā realizē visas iespējas bērnu attīstībā un audzināšanā. Vecāki bieži nevēlas un arī neprot organizēt visvienkāršākos izklaides pasākumus ģimenei, jo uzskata, ka noteicošais ir finansiālā situācija. Attieksmi par attīstošām rotaļām vecāki pauda desmitajā jautājumā (4.10. att.).

4.10. att. Rotaļas, domāšanas, atmiņas, valodas attīstīšanai

Vecāku atbildes uz šo jautājumu liecina, ka 14% no tiem izmanto attīstošas rotaļas, 43% - neizmanto rotaļas, kas attīsta bērna domāšanu, valodu un 43% dažreiz izmanto attīstošas rotaļas.

Tie vecāki, kuri ikdienā atrod laiku, lai nodarbotos ar savu bērnu, kuriem ir elementāras zināšanas par bērnu attīstību, viņa vajadzībām, izmanto tādas rotaļas, kuras attīsta bērna intelektu. Apskatot 4.7. attēlu, autore var secināt, ka tie vecāki, kuriem nav laika iesaistīties ar bērnu kopīgās aktivitātēs, neizmanto intelektu attīstošas rotaļas. Vecāki, kas atbildējuši „dažreiz”, pārsvarā ar šīm rotaļām nodarbojās izglītības iestādē - vecāku pēcpusdienās un tamlīdzīgos iestādes rīkotos pasākumos.

Veicot anketu matemātisko apstrādi, analizējot un salīdzinot iegūtās atbildes ar vērojumiem ikdienā (kustību rotaļās, nodarbībās, pastaigās), autore nonāca pie slēdziena, ka ārpus pirmsskolas izglītības iestādes bērniem ir maz iespēju aktīvai darbībai un bērna valodas attīstības iespējām.

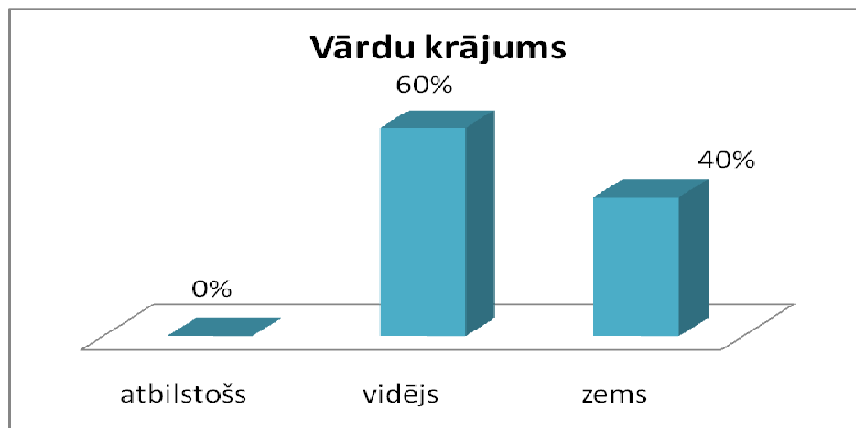
Bieži vien savas aizņemtības vai vienkārši nevēlēšanās dēļ vecāki nepievērš uzmanību, cik svarīgi bērnam būt aktīvā darbībā, rotaļās, kustībā, jo tās visas veicina bērna valodas attīstību pirmsskolas vecumā, tādēļ arī autore vēlējas savā pētījumā noskaidrot didaktisko rotaļu nozīmi uz pirmsskolas vecuma bērnu valodas attīstību.

Autore novērojusi, ka ievērojama daļa pirmsskolas vecuma bērni ar garīgās attīstības traucējumiem labi saprot pieauguša runu, tomēr bērni nereti vārdu aizstāj ar žestu. Pedagoģa uzdevums ir rosināt bērnus uz runas aktivitāti, ar rotaļas palīdzību iesaistīt bērnus sarunā un ieviest viņu aktīvajā vārdu krājumā jaunus vārdus.

1. pētījuma posms.

Pētījums tika veikts 2009. gada janvārī. Valodas attīstības nodarbībā autore bērniem piedāvāja didaktisko rotaļu: „Kur katrs dzīvo?” (skatīt 2. pielikumā). Rotaļas mērķis ir noteikt katra bērna vārdu krājuma, gramatiski pareizas runas un stāstītprasmes līmeni. Nodarbības sākumā autore piedāvā bērniem aplūkot didaktiskās rotaļas izdales materiālus, kopā ar bērniem noskaidro, kādi dzīvnieki dzīvo mežā un kādi dzīvnieki dzīvo lauku sētā,

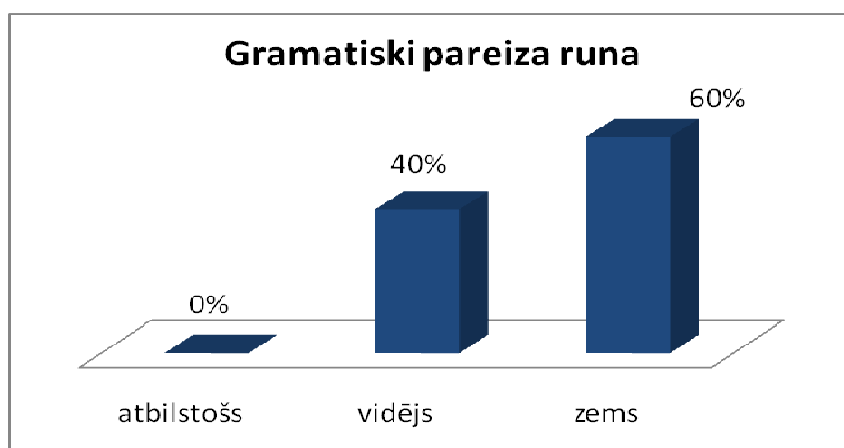
bērniem tiek piedāvāts nosaukt viņiem zināmos dzīvniekus. Nodarbības beigās bērniem tiek dota iespēja pašiem izspēlēt didaktiskās rotaļas sižetu. Pēc kritērijiem, kuri ir aplūkojami tabulā 4.2. Vērojot bērnus nodarbības laikā un pēc nodarbības, kad bērni paši izspēlēja rotaļas sižetu pedagogs ieguva un analizēja rezultātus (4.11.att.).

4.11.att. Bērnu vārdu krājuma līmenis pirmajā posmā

- 40% bērnu vārdu krājuma līmenis bija zems;
- 60% bērnu vārdu krājuma līmenis bija vidējs.

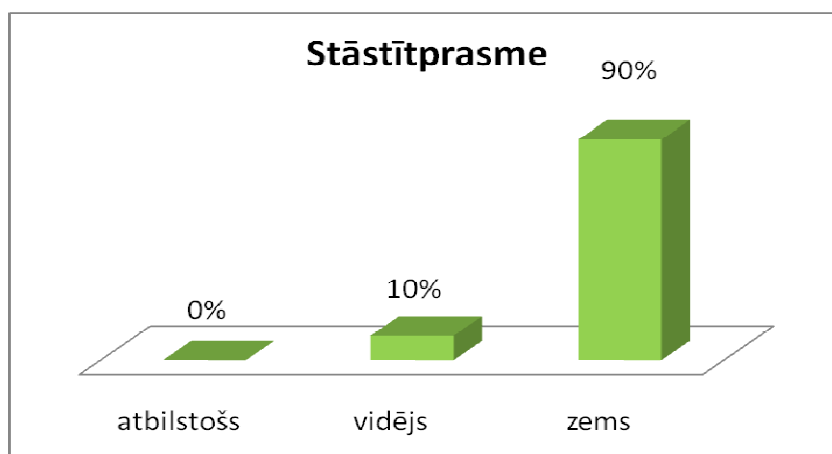
Darbojoties ar didaktisko rotaļu „Kur katrs dzīvo?”, valodas pielietošana sagādā bērniem grūtības, daļa bērnu nespēj koncentrēties uzdevumam, tas saistīts ar bērnu veselības stāvokli un kopējo attīstības līmeni. Bērni labprāt iesaistās rotaļā, taču neizmanto aktīvo vārdu krājumu, vairāk cenšās parādīt ar žestiem, vai arī norāda uz dzīvnieku un atdarina tā valodu. Autore uzskata, ka problēma ir tā, ka bērniem grūtības sagādā nespēja darbību apvienot ar runu. Bērniem nav pietiekošas runas prakses un uzkrāto vārdu krājums (Miltiņa, Pastore, 1995). Problēma ir arī tā, ka vecākiem nav laika, iespējams arī vēlēšanās nodarboties un sarunāties ar savu bērnu. Samērā bieži autore novērojusi situāciju, kad vecāki atnāk vakarā pēc sava mazuļa un viņš tiem kaut ko jautā, bet mamma atbild: „Liec mani mierā, ko Tu jautā vienmēr vienu un to pašu, pajautā tētīm!” Pēc zināma laika, kad bērni bija spēlējuši kopā ar pedagogu rotaļas valodas attīstībai, tās tiks atkārtotas un noskaidrosies, vai ar didaktisko rotaļu palīdzību tiek veicināta vārdu krājuma paplašināšana (4.12.att.).

4.12. att. Bērnu gramatiski pareizas runas līmenis pirmajā posmā

- 40% bērnu gramatiski pareizas runas līmenis bija zems;
- 60% bērnu gramatiski pareizas runas līmenis bija vidējs.

Pagaidām gramatiski pareizas runas līmenis aptuveni pusei no bērniem ir zems un vidējs, atbilstošs nav nevienam. Grūtības gramatiski pareizas valodas apguvē rada tas, ka daudzi vecāki, kas bērnus māca runāt, paši neapjaušot gramatikas likumus un runājot lieto tos intuitīvi, jo valodu ir apguvuši tikai dabiskajā valodas uztveres procesā. Gramatiski pareizu valodu bērns apgūst, klausoties un atdarinot pieauguša runu. Viens no bērniem, kuram mājās sarunu valoda ir krievu valoda, savā ģimenes valodā uz jautājumiem atbild saskaņojot vārdus dzimtē un skaitlī pareizi, bet latviešu valodā atbild, piemēram, „divi kaķis,” „daudz egle” un tml. Pedagogam ar savu piemēru un didaktisko rotaļu palīdzību jāveicina gramatiski pareizas valodas attīstība (4.13. att.).

4.13.atts. Bērnu stāstītprasmes līmenis pirmajā posmā

- 90% bērnu stāstītprasmes līmenis bija zems;
- 10% bērnu stāstītprasmes līmenis bija vidējs.

Bērna domāšana ir cieši saistīta ar runas attīstību (Komenskis, 1992), ar tās didaktiskās rotaļas palīdzību autore par to varēja pārliecināties. Bērni pagaidām neprot sakarīgi, noteiktā secībā, tieši izklāstīt savas domas, jo nepietiekošs ir viņu vārdu krājums, kā arī prasme gramatiski pareizi veidot savu runu. Bērniem stāstītprasmes līmenis nav atbilstošs. Ja pedagogs ar bērnu strādā pirmsskolas izglītības iestādē, bet mājās netiek turpināts iesāktais darbs darba rezultāts būs ļoti zems.

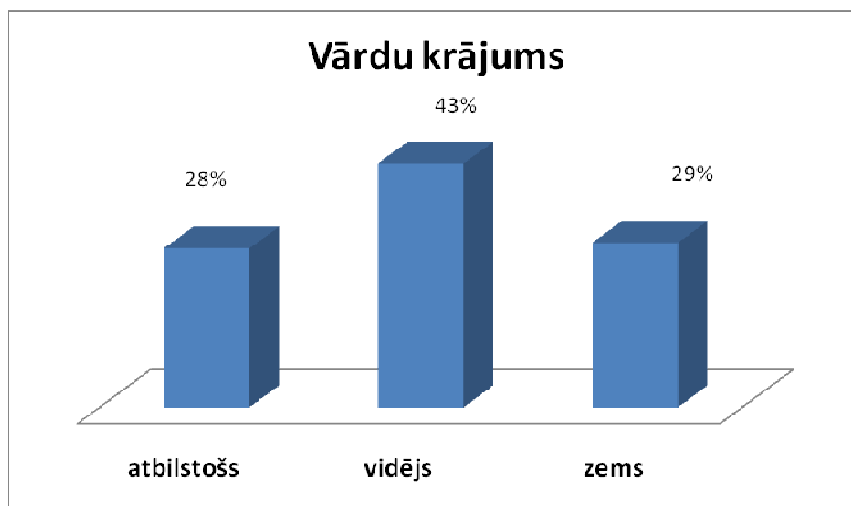
Šajā posmā bērnuvalodas uzlabojumi vēl nav novērojami, jo bērni bieži neapmeklē dažādu iemeslu dēļ izglītības iestādi. Lai veicinātu bērnu vārdu krājumu, gramatiski pareizu runu un stāstītprasmi, autore nodarbībās un pēcpusdienas brīvajos brīžos bērniem piedāvā rotaļas, galda spēles un pārrunas par dažādām tēmām, kas ir interesantas un saistošas bērniem. Jo regulāri, veicinot vārdu krājumu, gramatiski pareizu runu un stāstītprasmi, tiek veicināta bērnu garīgās attīstības trasucējumiem valodas attīstība.

2. pētījuma posms.

Pētījums tika veikts 2009. gada novembrī. Laika posmā līdz novembrim, strādājot ar bērniem, izglītojot un konsultējot bērnu vecākus, bērnu valodas attīstība ir manāmi paplašinājusies un uzlabojusies, ir bagātinājies gan vārdu krājums, gan gramatiski pareiza runa un, protams, arī stāstītprasme.

Iesaistot bērnus dažādās didaktiskajās rotaļās telpās un pastaigu laikā, kurās tiek bagātināts vārdu krājums, aktivizēta gramatiski pareiza runa un veicināta stāstītprasme, ir vērojami uzlabojumi. Tāpēc pētījuma otrajā posmā bērniem tiek piedāvātas valodas attīstības nodarbības didaktiskās rotaļas „Rudens lapas”, „Dārzen.”(skatīt 3. un 4. pielikumā) ar nedaudz sarežģītākiem uzdevumiem. Rotaļas mērķis ir kopējā valodas attīstība, kurā viennozīmīgi tiek iekļauta regulāra vārdu krājuma veicināšana, gramatiski pareizas runa un stāstītprasmes attīstīšana. Kritēriji ir tādi paši kā iepriekšējā pētījuma posmā (skatīt tabulu 4.2).

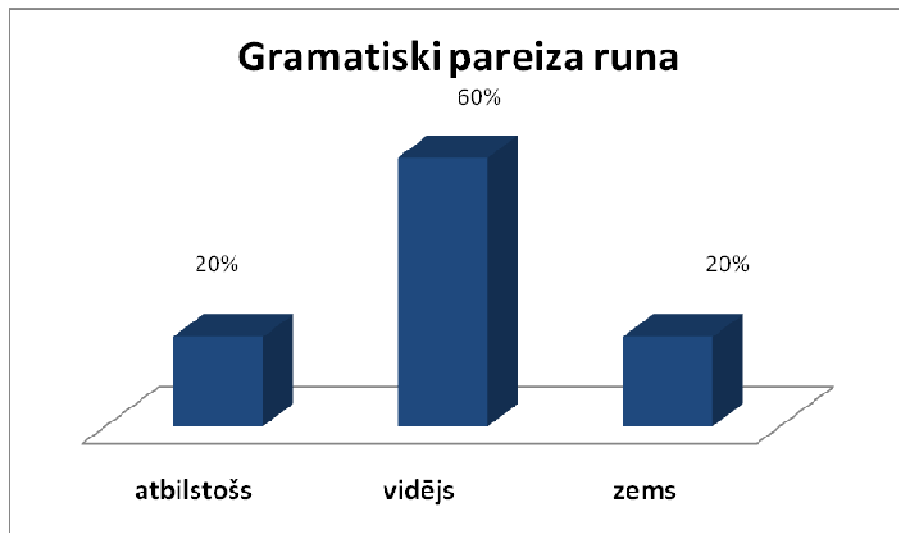
Pēc nodarbību analizēšanas un datu matemātiskās apstrādes darba autore ieguva šādus rezultātus (4.14. att.).

4.14. att. Bērnu vārda krājuma līmenis otrajā posmā

- 29% bērnu vārdu krājuma līmenis zems;
- 43% bērnu vārdu krājuma līmenis vidējs;
- 28% bērnu vārdu krājums atbilstošs.

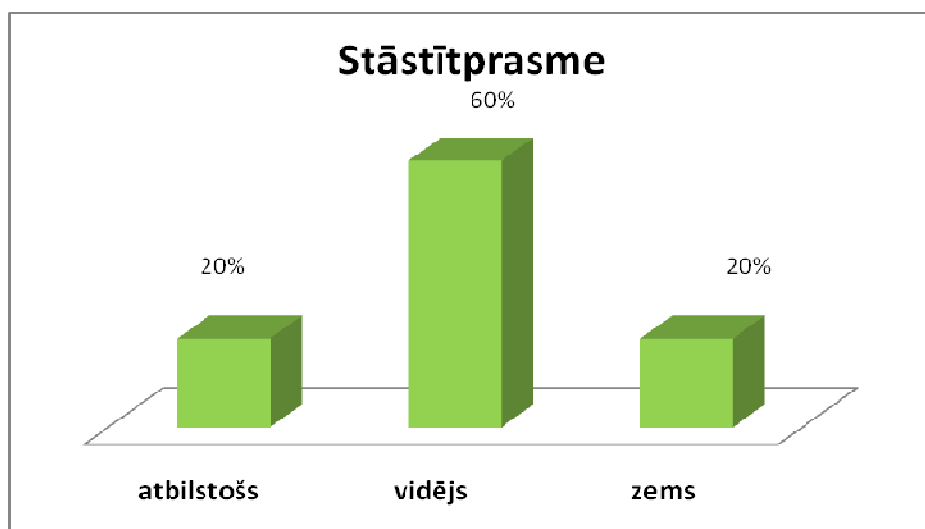
Sistemātiska didaktisko rotaļu un vingrinājumu izmantošana dod vēlamos rezultātus. Salīdzinot ar iepriekšējo pētījuma posmu, aktīvais vārdu krājums ir atbilstošs 28% bērnu, tas ir salīdzinoši labs rādītājs, jo iepriekšējā posmā atbilstošs vārdu krājums konkrētajam vecumam nebija nevienam. Tiem bērniem, kuriem vārdu krājums bija zemā līmenī, ir paaugstinājies aptuveni uz pusi. Autore secina, ka nekvalitatīvs darbs valodas veicināšanā ir no vecāku puses, jo, lai arī ar vecākiem ir bijušas individuālas pārrunas, viņi atsaucās uz laika trūkumu un uzskata, ka valodas attīstība ir pirmsskolas izglītības iestādes pedagogu uzdevums. Jāņem vērā arī bērnu attīstības traucējumu īpatnības, pasīvais vārdu krājums pārsniedz aktīvo, un tāpēc ikdienas sarunā iztieks ar nelielu zināmo vārdu krājumu, pārsvarā izvairoties no īpašības vārdu pielietojuma. Tomēr izvēloties piemērotas, bērnu interesi saistošas didaktiskās rotaļas, rezultāts ir uzlabojies. Darba autore secina, ka ir jāturpina strādāt pie tā, lai katrs vārds bērnam kļūtu par līdzekli, ar ko izteikt savu attieksmi pret apkārtējo pasauli (4.15. att.).

4.14. att. Bērnu gramatiski pareizas runas līmenis otrajā posmā

- 20% bērnu gramatiski pareizas runas līmenis zems;
- 60% bērnu gramatiski pareizas runas līmenis vidējs;
- 20% bērnu gramatiski pareizas runas līmenis atbilstošs.

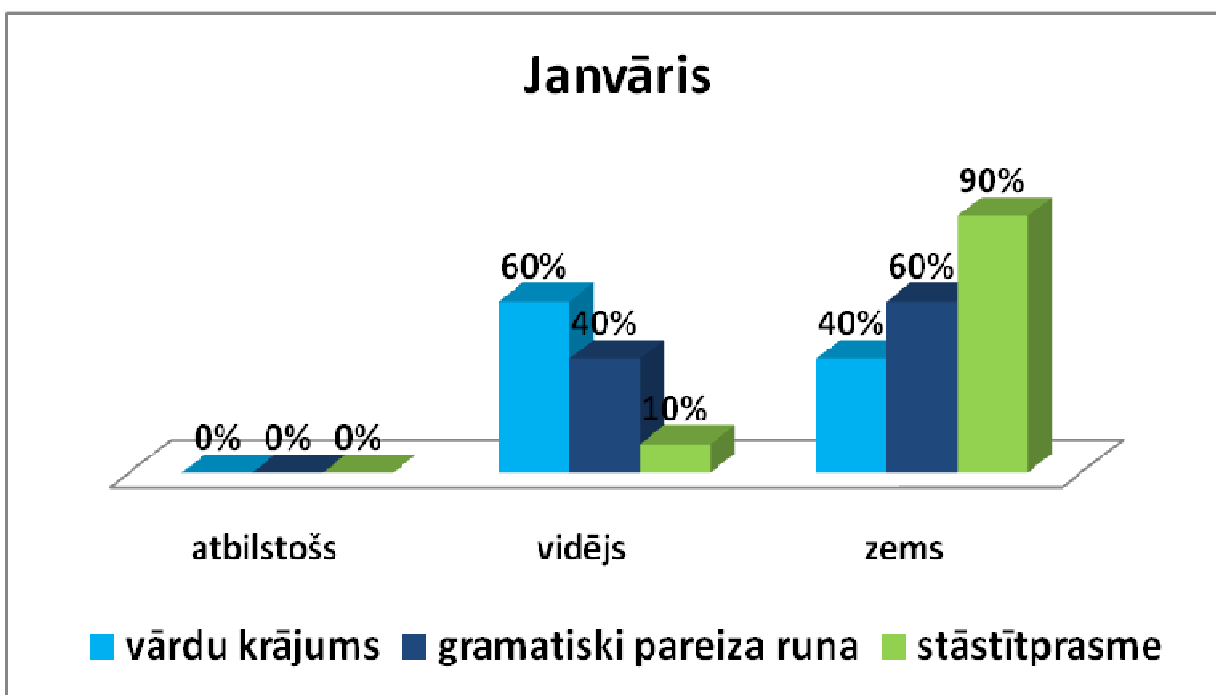
Valodas gramatikas apguvi vēl vairāk nekā vārdu krājuma paplašināšanos negatīvi ietekmē garīgās attīstības traucējumi, tomēr, veicot individuālo darbu, izmantojot didaktiskās rotaļas, rezultāts ir uzlabojies. Daļējas grūtības ir bērnam, kurš pirmsskolas izglītības iestādi apmeklē neregulāri, pie tam šim bērnam latviešu valoda nav dzimtā valoda. Gramatiski pareizas valodas veidošana bērniem ir nepārtraukts process un šajā gadījumā no vecākiem īpaša palīdzība nav sagaidāma, tāpēc darbs turpinās individuāli. Kā arī iesaistot pirmsskolas izglītības iestādes logopēdi un speciālo pedagogu, jo tikai sadarbojoties iestādes speciālistiem un izvirzot vienotas prasības, tiks veicināta un attīstīta bērnu valoda kopumā (4.15. att.).

4.15.att. Bērnu stāstītprasmes līmenis pirmajā posmā

- 20% bērnu stāstītprasmes līmenis ir zems;
- 60% bērnu stāstītprasmes līmenis ir vidējs;
- 20% bērnu stāstītprasmes līmenis ir atbilstošs.

Bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem parasti ir jārada vēlēšanās stāstīt. Liela nozīme ir bērnu emocionālajam noskaņojumam. Rādītāji ir uzlabojušies, jo iepriekšējā pētījuma posmā atbilstošs stāstītprasmes līmenis nebija nevienam bērnam. Rezultāts ir mainījies, jo ir mainījusies arī nedaudz vecāku attieksme, lai arī nedaudzi, tomēr ir sapratuši, cik svarīgi ir uz klausīt savu bērnu un sarunāties ar viņu katru dienu. Daži no vecākiem konsultējušies, ar kādām spēlēm un rotaļām viņi varētu darboties kopā ar savu bērnu. Zems līmenis diemžēl ir bērnam, kurš dzīvo bērnunamā, jo iestādes darbinieki neizrāda ieinteresētību par bērna attīstību, nelabprāt arī uz klausā ieteikumus, ko sniedz pirmsskolas izglītības iestādes pedagogi. Tomēr arī turpmāk, izmantojot didaktiskās rotaļas par bērniem interesējošām tēmām, kā arī izrādot patiesu interesi par bērna stāstījumu, autore cer panākt būtiskus uzlabojumus stāstītprasmes veidošanā. 4.16. attēlā tiek atspoguļoti rezultāti, kādi bija pētījuma sākuma posmā, kad bērni, lai arī rotaļās iesaistījās labprāt, tomēr tās sagādāja viņiem grūtības.

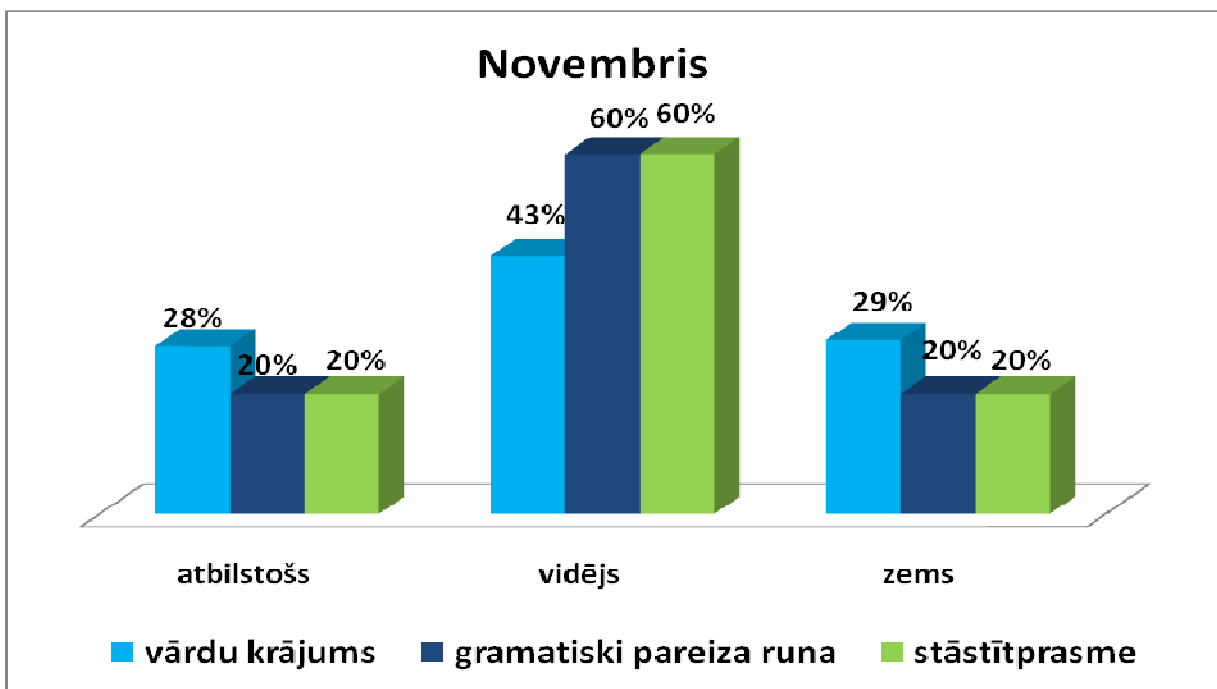

4.16. att. Bērnu valodas attīstības apkopojums pirmajā pētījuma posmā

Grūtību cēlonis - bērni neizmantoja aktīvo vārdu krājumu aprakstot savas darbības, bija nepietiekoša runas prakse un uzkrāto vārdu krājums. Arī vecāki neuzskatīja, ka nepieciešams aktīvi iesaistīties savu bērnu valodas krājuma paplašināšanā un veicināšanā.

Tomēr atkārtotā pārbaudē novembrī tika konstatēts, ka, piedāvājot bērniem didaktiskās rotaļas un ņemot vērā galvenos didaktiskos pamatprincipus:

- sistemātiskums;
- pakāpenisks apgūstamās vielas pagrūtinājums;
- atkārtošana un uzdevuma dažādošana;
- individuāla pieeja bērnam;
- bērna aktīva līdzdarbošanās (Svence, 1999), rezultāts ir ievērojami uzlabojies atbilstoši bērnu veselības stāvoklim un attīstības līmenim (4.17. att.).

4.17. att. Bērnu valodas attīstības apkopojums otrajā pētījuma posmā

Pēc 4.17. attēla uzskatāmi var izdarīt secinājumus, ka ir samazinājies to bērnu skaits, kuriem pirmajā pētījuma posmā bija zemi rādītāji aktīvā vārdu krājuma, gramatiski pareiza runas, stāstītprasmes lietošanā. Ir palielinājies vidējais līmenis aktīvā vārdu krājuma, gramatiski pareiza runas, stāstītprasmes lietošanā un ne mazāk svarīgs un pozitīvs rezultāts - ka dažiem bērniem ir sasniegts atbilstošs līmenis visos trīs rādītājos. Rezultātu uzlabošana panākta, aktīvi sadarbojoties un iesaistot vecākus, tomēr noteicošā loma valodas attīstības veicināšanā pirmsskolas izglītības iestādē četrus līdz septiņus gadus veciem bērniem ir regulāra didaktisko rotaļu izmantošana. Autore uzskata, ka svarīgi ir panākt, lai bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem neizveidojas psiholoģiskas barjeras pret runu vispār, kā arī, lai neizveidojas noslēgtība, neticība saviem spēkiem. Nekādā gadījumā nevajag salīdzināt viena bērna sasniegumus un neveiksmes ar citu bērnu darbību, jo katrs bērns ir atšķirīgs un katrs bērns ir vērtība.

NOBEIGUMS

Iepazīstot apkārtējo pasauli, mazais cilvēks cenšas padarīt to sev saprotamāku, bet izzināt to var vienīgi komunicējot, sarunājoties. Tādēļ svarīgi ir bērnu ieinteresēt aktivitātes laikā, lai plānotais mērķis valodas attīstībā un pilnveidošanā pedagogam būtu pilnvērtīgs, un bērns strādātu ar degsmi, bet pedagogs ar atdevi. Autore piekrīt A. Vorobjova teiktajam: „Ja vajadzību raksturo gatavība darboties, tad motīva klātbūtne piešķir aktivitātei iedarbīgu raksturu” (Vorobjovs, 1996, 116).

Daudzi pedagogi un psihologi raksta par bērnu ieinteresētības lielo nozīmi darba veikšanā, šajā sakarībā K. Dēķens ir teicis, „ka uzspiestas zināšanas, kas ņemtas bez intereses, atstāj velti izšķiestu garīgu pūļu un sāpju izjūtu, bet ar interesi uzņemtā mācība attīsta garu un paliek katram par garīgu īpašību uz visu mūžu, tikai interesants darbs ved pie īstas izglītības, paceldams cilvēka vērtību”(Dēķens, 1919, 53). K. Dēķena vārdi ir kā moto darba autori.

Ievērojamā pedagoga vārdos tiek uzsvērta vairākas ļoti būtiskas didaktiskas atziņas:

- mācīšanās ar interesi sekmē bērna garīgo attīstību;
- ar interesi iegūtās zināšanas, prasmes un iemaņas kļūst par bērna garīgo ieguvumu „uz visu mūžu”,
- ar interesi mācībās apgūtais ieguvums rosina bērnu uz tālāku garīgās attīstības turpināšanu;
- interesants darbs, interesanta mācīšanās „ved pie īstas izglītības”, kas paaugstina personības vērtību (Dēķens, 1919, 53).

Šāda mācīšanās ļauj bērnam pašizteikties, apzināties savu vērtību. Bērnu interešu izpēte kā norāda K. Dēķens, dod skolotājam iespēju pareizi virzīt bērna mācīšanos.

Nemot vērā šo aspektu darba autore veica pētījumu par didaktisko rotaļu nozīmi valodas attīstībā bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem. Valodas attīstības nodarbībās pētījuma sākumā bērnu prasmju līmenis bija salīdzinoši zems, nodarbību laikā vērojams kūtrums un inertums. Tomēr pētījuma otrajā posmā pēc datu matemātiskās apstrādes, konstatēts, ka rezultāti ir uzlabojušies, vērojama valodas kultūras pilnveidošanās.

Ja valodas nodarbībās metodiskais klāsts ir daudzveidīgs un tiek apmierināta bērna dabīgā zinātkāre un vēlme darboties, nenoliedzami ir vērojams progress valodas, saskarsmes un komunikācijas attīstībā. Apkopojot un izanalizējot pētījuma rezultātus visā pētījuma procesā no 2009.gada janvāra līdz 2009. gada novembrim, autore secina, ka, izmantojot dažādu didaktisko rotaļu klāstu un darba stimulus valodas attīstība pilnveidojas, paplašinās bērnu vārdu krājums, spēja pastāstīt par dzirdēto, redzēto un piedzīvoto. Viennozīmīgi liela loma šajā procesā ir pedagogam, kurš bērnam piedāvā daudzpusīgas valodas attīstības

iespējas un vienlaicīgi neaizmirst par bērna ar garīgās attīstības traucējumiem iespējām, vajadzībām un interesēm.

Pētījuma gaitā apstiprinājusies autores izvirzītā hipotēze – didaktiskās rotaļas sekmē pirmsskolas vecuma bērna valodas attīstību, ja:

- tās izmanto regulāri;
- tās atbilst bērna vecumam un interesēm;
- rotaļu laikā skolotājs prasmīgi aktivizē bērnu runu.

Plānotie uzdevumi ir veikti un mērķis ir īstenots.

Secinājumi

1. Analizējot pedagoģisko un psiholoģisko literatūru, darba autore piekrīt K. Dēķena, J. Komenska, L. Vigotska atziņām, ka valoda ir ne tikai instruments sarunām, bet arī komunikācijas un saskarsmes palīg līdzeklis, jo valoda balstās ne tikai uz mehānisku atcerēšanos, valodas mācīšana bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem ir sarežģīts un tai pat laikā radošs process ne tikai audzēknim, bet arī pedagogam.
2. Didaktiskās rotaļas pirmsskolas vecumā sekmē valodas attīstību (skaņu izruna, vārdu krājums, stāstītprasme, dialogs u.c.), vienlaikus sagādājot pozitīvu emocionālo pārdzīvojumu.
3. Izzinot un analizējot bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem vecumposmu un psihiskās attīstības īpatnības, pārbaudīts, ka bērna valodas attīstība tiek aktivizēta, ja tiek radīti labvēlīgi apstākļi mācību procesam, tiek nodrošināta bērnam draudzīga, droša apkārtējā vide, kurā bērns atrodas dienas lielāko daļu. Protams, liela nozīme bērna valodas attīstībā ir apstākļiem, kuros viņš aug un veidojas, kā arī bērna aktivitātei dažādos viņa darbības veidos. Tātad bērnam vispusīgi attīstoties, pilnveidosies arī viņa valoda.
4. Apkopojot pētījuma gaitā iegūtos rezultātus un veicot datu statistisko apstrādi, iegūtie dati liecina, ka bērna valoda tiek sekmēta:
  - ja sistemātiski bērni iesaistās didaktiskajās rotaļās un darbojas tajās ar prieku,
  - ja pedagogs ir radoša personība un darba procesā izmanto dažādus uzskates līdzekļus un metodes,
  - ja pilnveido un aktivizē valodas attīstību atbilstoši katra bērna spējām un veselības stāvoklim.

Turpmākais pētījums plānots par didaktisko rotaļu izmantošanu bērnu ar garīgās attīstības traucējumiem sagatavošanu skolai.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

1. **Albrehta Dz.** *Pētīšanas metodes pedagogijā.* Rīga: Mācību apgāds, 1998. 104 lpp.
2. **Amonašvili Š.** *Kā klājas bērni?* Rīga: Zvaigzne, 1988. 172 lpp.
3. **Bērncentrētu programmu veidošana.** Projekts „Soli pa solim”. Sorosa fonds, Latvija, 1999. 273 lpp.
4. **Boša R.** *Bērnu runas aktivizēšana bērnudārzā.* Rīga: Skolotāju kvalifikācijas celšanas institūts, 1991. 30 lpp.
5. **Brēdiķe B.** *Viss mūžs veltīts bērniem.* Pirmsskolas izglītība. 1999/4, 16 – 17 lpp.
6. **Celmiņa M.** *Bērns ar garīgās attīstības traucējumiem izglītības procesā.* Rēzekne: RA Izdevniecība, 2008. 130 lpp.
7. **Dēķens K.** *Rokas grāmata pedagogijā.* Rīga: „Kultūras balss”, 1919. 86 lpp.
8. **Dzintare D.** *Rotaļa un darbs bērnudārzā.* Rīga: Zvaigzne, 1984. 101 lpp.
9. **Geidžs N.L., Beliners D.C.** *Pedagoģiskā psiholoģija.* Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. 662 lpp.
10. **Golubina V.** *Rokasgrāmata pedagogiem.* Rīga: Zvaigzne ABC, 2003. 191 lpp.
11. **Ģimenes enciklopēdija**, 1. sēj. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1989. 204 – 345 lpp.
12. **Holeciova O., Klindova L., Berdihova J.** *Rotaļas bērnudārzā.* Rīga: Zvaigzne, 1967. 200 lpp.
13. **Ideju krātuve pirmsskolai 1.** *Rotaļnodarbības.* Rīga: ZvaigzneABC, 2009. 195 lpp.
14. **Kalniņa V., Skrube Dz.** *Pirmsskolas vecuma bērnu valodas attīstīšanas metodika.* Rīga: Zvaigzne, 1983. 167 lpp.
15. **Kaņepēja R.** *Es gribu iet skolā.* Rokasgrāmata skolotājam. Rīga: 2003. 192 lpp.
16. **Komenskis J. A.** *Lielā didaktika.* Rīga: 1992. 232 lpp.
17. **Lieģeniece D.** *Bērns pasaulē – pasaule bērnam.* Rīga: Zvaigzne, 1992. 131 lpp.
18. **Lieģeniece D., Nazarova I.** *Veseluma pieeja valodas apguvē.* Rīga: RaKa, 2001. 112 lpp.
19. **Liepiņa S.** *Speciālā psiholoģija.* Rīga: RaKa, 2008. 397 lpp.
20. **Lihačeva A.** *Stāstīsim bērniem dzīves stāstus.* Pirmsskolas izglītība. 1998/2, 56 lpp.
21. **Lubļinska A.** *Bērnu psiholoģija.* Rīga: Zvaigzne, 1979. 383 lpp.
22. **Miltiņa I., Pastore S., Pirmie soļi logopēdijā.** Rīga: Izglītības attīstības institūts, 1995. 60 lpp.
23. **Piažē Ž.** *Bērna intelektuālā attīstība.* Rīga: Pētergailis, 2002. 319 lpp.
24. **Plūdonis V.** *Mazā Anduļa bērnības atmiņas.* Rīga: Liesma, 1980. 70 lpp.

25. **Račevska M., Kristapsone S.** *Statistika psiholoģijas posmos.* Rīga: Izglītības soļi, 2000. 352 lpp.
26. **Rozenfelde M.** *Bērns ar attīstības problēmām vispārējā izglītības iestādē.* Rēzekne: RA Izdevniecība, 2008. 89 lpp.
27. **Skatkins M.** *Skola un bērna vispusīga attīstība.* Rīga: Zvaigzne, 1985. 94 lpp.
28. **Smirnova L.** *No kā baidās mūsu bērni.* Pirmsskolas izglītība. 2001. 9 – 10 lpp.
29. **Svance G.** *Attīstības psiholoģija.* Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. 160 lpp.
30. **Špona A., Čehlova Z.** *Pētniecība pedagogijā.* Rīga: RaKa, 2004. 204 lpp.
31. **Tūbele S., Šteinberga A.** *Ievads speciālajā pedagogijā.* Rīga: RaKa, 2004. 112 lpp.
32. **Udaļcova J.** *Didaktiskās spēles un rotaļas pirmsskolas vecuma bērnu mācīšanā un audzināšanā.* Rīga: Zvaigzne, 1983. 110 lpp.
33. **Vigotskis Ļ.** *Domāšana un runa.* Rīga: Eve, 2002. 392 lpp.
34. **Voroblovs A.** *Psiholoģijas pamati.* Rīga: Mācību apgāds, 1996. 323 lpp.
35. **Erikson E.** *Identitat und Lebenszyklus.* Frankfurt: Norton, 1968. 54 s.
36. **Kohlberg L., Turiel E.** *Moralische Wklung und Moraleszeichnung.* Wein: Weinheim, 1978. 143 s.
37. **Montesori M.** *Das kreative Kind.* New York: Freibirg, 1987. 117 s.
38. **Bruner J. S.** *Insightful comments about teaching bu a distinguihed developmental Psychologist.* Cambridge: Harvard University Press. 1966. 84 s.
39. **Запорожец А. В.** *Избранные психологические произведения.* Москва: Просвещениеб 1986. 186 с.
40. **Фрейд Ж.** *Я и Оноюю.* Минск: Попурю, 1997. 346 с.
41. **Ломов Б. Ф.** *Методологические и теоретические проблемы психологии.* Москва: Наука, 1984. 213 с.
42. **Ломов Б. Ф.** *Методологические и теоретические проблемы психологии.* Москва: Наука, 1984. 213 с.
43. **Рубинштейн С. Я.** *Основы общей психологии.* Москва: 1989. 344 с.
44. **Рубинштейн С. Я.** *Психология умственно отсталого школьника.* Москва: 1986. 190 с.
45. **Психологический словарь.** / Под. Ред. В. Т. Зингенко, Б.Г. Мещерякова, Москва:1997.113 с.

PIELIKUMI

Vecāku anketa

1. Vai Jūs klausāties ko stāsta jūsu bērns?
  - Jā
  - Nē
  - Dažreiz
2. Vai tad, kad bērns Jums kaut ko stāsta, Jums ir acu kontakts?
  - Jā
  - Nē
  - Dažreiz
3. Vai bērna stāstījums ir svarīgs arī Jums?
  - Jā
  - Nē
  - Dažreiz
4. Vai katru dienu atrodat laiku, lai palasītu vai pastāstītu bērnam pasaku?
  - Jā
  - Nē
  - Dažreiz
5. Vai bieži plānojat mērķtiecīgu pastaigu kopā ar bērnu?
  - Jā
  - Nē
  - Dažreiz
6. Vai Jums bieži pietiek laika, lai nodarbotos ar bērnu interesējošām aktivitātēm?
  - Jā
  - Nē
  - Dažreiz
7. Vai ir spēles, kuras spēlējat kopā ar bērnu?
  - Jā
  - Nē
  - Dažreiz
8. Vai kopā ar bērnu apskatāt grāmatas, tekstā meklējat pazīstamus burtus?
  - Jā
  - Nē
  - Dažreiz
9. Cik bieži organizējat pasākumus, lai kopā ar bērnu aktīvi pavadītu laiku?
  - Katru dienu
  - Brīvajās dienās
  - Dažreiz
10. Vai rotaļājoties kopā ar bērnu izmantojat rotaļas, kurās tiek veicināta domāšana, atmiņa, valoda?
  - Katru dienu
  - Brīvajās dienās
  - Dažreiz

Didaktiskā rotaļa: **KUR KATRS DZĪVO?****Attīstošais uzdevums:**

- attīstīt redzes sajūtas;
- rosināt vārdiski aprakstīt savas darbības.

Izglītojošie uzdevumi:

- rosināt vēlmi darboties;
- paplašināt pasīvo un aktīvo vārdu krājumu;
- mācīt saskaņot lietvārdu ar īpašības vārdiem dzimtē un skaitlī;
- Rosināt pastāstīt par zināmajiem dzīvniekiem, uzdot jautājumus par tiem, kurus nevar nosaukt.

Izmantojamais materiāls: makets ar lauku sētu, meža makets, dažādi rotaļlietu dzīvnieki un to mazuļi.

Rotaļas gaita: Skolotāja kopā ar bērniem noskaidro, kura ir lauku sēta, kurš – mežs. Bērnam jāsaliek, pēc viņa domām, kur katrs no dzīvniekiem dzīvo, vēlams, lai jau liekot bērns komentētu savas darbības. Par tiem dzīvniekiem, kuri ir aizvesti uz viņu mājām, bērns pastāsta un pamato savu viedokli. Var atdarināt dzīvnieku valodu, var pastāstīt kādi šie dzīvnieki ir pēc dabas, nosaukt viņu mazuļus. Lai nostiprinātu dzīvnieku mazuļu nosaukumus aktīvajā vārdu krājumā ir šāds variants: pedagogs paņem kādu no dzīvnieku mazuļiem un atdarinot viņu valodu, lūdz lai bērni aizved viņu pie māmiņas, jo viņš ir apmaldījies, piemēram, „mū – mū, esmu teliņš, aizvediet mani pie mammas!”, bērnam ir iespēja darboties, pārējie novērtē, vai uzdevums ir veikts pareizi. Var spēlēt arī otrādi, tāpat skolotāja mainās vietām ar bērniem, rotaļa ir pielietojama daudz dažādos variantos, viss atkarīgs no pedagoga un bērnu izdomas.

Nodarbības tēma: „Rudens lapas”

Nodarbības uzdevumi:

1. veicināt vārdu krājuma paplašināšanu ar jauniem vārdiem – kļava, ozols, ozolzīles, pīlādzis, pīlādžogas, lapkritis, robaina, apaļa;
2. rosināt bērnus veidot vienkāršus teikumus no dotajiem vārdiem vai vārdu savienojumiem;
3. sekmēt pozitīvu emociju veidošanos, saskatot dabas skaistumu rudenī.

Uzskates materiāli: kļavas, ozola, pīlādža, bērza lapas, attēli ar rudens ainavām, eža tērps (jaka ar kapuci, kurā sasprausti koka veļas kņagīši).

Nodarbības gaita:

1. Ierodas skolotāja eža tērpā, viņai līdzī ir rudens ainavu attēli, kurus kopīgi aplūko un pārrunā redzēto.
  2. Ezītim kļūst karsti, jo kažociņš ir piebiris ar dažādām koku lapām. Bērni nolasa no eža kažociņa lapas un saliek vairākās kaudzītēs – kļavu lapas vienā, pīlādžlapas otrā, ozollapas citā... Visi kopīgi aplūko lapas un noskaidro to atšķirības: krāsu, formu, lielumu, kā arī to, kura koka lapa tā ir.
  3. Zināšanu nostiprināšanai bērniem tiek piedāvāta didaktiskā spēle „Rudens lapas.”
-

Didaktiskā rotaļa: **RUDENS LAPAS**

Attīstošais uzdevums:

- attīstīt redzes sajūtas;
- rosināt vārdiski aprakstīt savas darbības.

Izglītojošie uzdevumi:

- nostiprināt prasmi atpazīt un nosaukt pamatkrāsas;
- paplašināt pasīvo un aktīvo vārdu krājumu;
- rosināt vēlmi darboties;
- veicināt darboties ar priekšmetiem, apgūstot iemaņas uzlikt vienu priekšmetu uz otra.

Izdales materiāls: kartes – dzeltenā, sarkanā un zaļā krāsā, uz kurām redzamas dažādu koku lapas baltā krāsā, atbilstošu krāsu lapas.

Spēles gaita: Skolotāja pastāsta bērniem, ka pienācis rudens un kokiem birst lapas, laukā ir kļuvis vēsāks, reizēm līst lietus. Kopīgi aplūko pagalmā salasītās lapas un

noskaidro, ka tās ir dažādas – lielas un mazas, dzeltenas un sārtas, ovālas, garenas, robotas. Pēc rotaļas ar lapām, skolotāja uzaicina bērnus aplūkot kartes un noskaidro to krāsu. Apskata tur attēlotās lapas, bērnu uzdevums atrast un salikt atbilstošu lapu uz lielās kartes.

Varianti:

- var šķirot lapas pēc krāsas;
- šķirot lapas pēc formas;
- atrast zaļajai kartei dzeltenas lapas, utt.;

Nodarbības tēma: „Dārzeni”**Nodarbības uzdevumi:**

1. rosināt atbildēt uz skolotājas jautājumiem par attēlā redzamajiem dārzeņiem;
2. aktivizēt bērnu vārda krājumā lietvārdus – gurķis, tomāts, sīpols, ķiploks, biete;
3. mācīt saskaņot lietvārdu ar īpašības vārdiem dzimtē un skaitlī;
4. vingrināt īsu un garo patskaņu izrunu.

Izmantotais materiāls: lielais attēls ar dažādiem dārzeņiem, rotaļlietas – zaķis un pele, liels grozs ar dažādiem dārzeņiem.

Nodarbības apraksts:

1. Attēla, kur uzzīmēti dažādi dārzeni, aplūkošana. Skolotāja kopīgi ar bērniem noskaidro, kādus dārzeņus mēs redzam attēlā, nepazīstamākos skolotāja parāda un nosauc, piemēram: ”Tas ir ķiploks, kabacis...” Tad bērni atkārto: ”Tas ir...”
2. Pēkšņi grupā sadzirdams troksnis un parādās rotaļlietas – zaķis un pele ar lielu dārzeņu grozu. Zaķis un pele strīdas, kurš dārzenis, kuram pienākas. Skolotāja uzaicina bērnus iet palīgā abiem ķildniekiem un sadalīt dārzeņus. Skolotāja jautā: ”Kas garšo zaķītim?” (burkāni) „Ko pelīte ziemā pagrabā grauž? Kas viņai garšo?” (kartupeļi) Bērni no lielā groza izlasa visus burkānus un atdod tos zaķītim, bet pelītei atdod kartupeļus. Skolotāja uzdod bērniem jautājumus, kāda forma un krāsa ir burkāniem, kartupeļiem.
3. Turpinājumā skolotāja rosina katram bērnam no lielā groza paņemt vienu atlikušo dārzeni. Bērni nosauc, kādu dārzeni viņš ir paņēmis, raksturo to (krāsa, forma, lielums). Skolotāja :” Zaķītim un pelītei ziemai gardumiņus esam sadalījuši. Ko mēs varētu izdarīt ar šiem dārzeņiem, kas mums ir rokās? Varētu izvārīt bērniem garšīgu dārzeņu zupu? (Jā..) tad saliksim tos atpakaļ lielajā grozā un es nesīšu uz virtuvi saimniecei, lai viņa rīt pusdienās izvāra mums dārzeņu zupu!”

Didaktiskā spēle: SALIEC AUGĻUS NO DIVĀM DAĻĀM

Attīstošais uzdevums: attīstīt redzes, garšas, smaržas sajūtas un atmiņu praktiskajā darbībā.

Izglītojošie uzdevumi:

- vingrināt lietot sarunvalodā lietvārdus, kas nosauc dārzeņus – tomāti, gurķi, bietes, utt.;
- aktivizēt vārdu krājumā vārdus, kas raksturo dārzeņus – sarkans, apaļš, garens, zaļš;
- attīstīt izpratni par to, ka no divām daļām var salikt veselu;

- rosināt pastāstīt par salikto dārzeņiem (forma, krāsa, smarža, garša, kur aug).

Izmantojamais materiāls: plakanas formas dārzeņus (gurķis, sīpols, biete, tomāts, u.c.) groziņš ar dārzeņiem.

Spēles gaita: Skolotāja parāda groziņu ar dārzeņiem, kopā ar bērniem pārruna kāda forma, krāsa un smarža ir groziņā esošajiem dārzeņiem, tad skolotāja tomātu, gurķi dala divās daļās, bērni tos pasmaržo, ja vēlas nogaršo . Kopīgi noskaidro kāda ir dārzeņu krāsa, forma, kur tie izauguši (dārzā).

Skolotāja parāda dārzeņu trafaretus, noskaidro to krāsu, bērni apskata trafaretus, kuri sadalīti uz pusēm. Kad bērni tos ir aplūkojuši tiek dots uzdevums sameklēt tomāta(gurķa) otru pusīti. Skolotāja parāda, kā no divām daļām var iegūt veselu formu.

